

Veera Suhonen
Lotta Tuomi

Diakonia-ammattikorkeakoulu
Tulkki (AMK), Viittomakielen ja puhevammaisten tulkkauk-
Opinnäytetyö, 2024

KUVAKOMMUNIKOINTI JA ERITYISOPETUS

Materiaalipaketti työelämässä oleville erityisopettajille

TIIVISTELMÄ

Veera Suhonen

Lotta Tuomi

Kuvakommunikointi ja erityisopetus: Materiaalipaketti työelämässä oleville erityisopettajille

Sivut 51 ja liitteet 7

Kevät 2024

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Humanistisen alan ammattikorkeakoulututkinto

Tulkki (AMK)

Kehittämispainotteisen opinnäytetyön tavoitteena oli luoda työelämässä toimiville erityisopettajille sähköinen materiaalipaketti, joka pitää sisällään kommunikointia sekä toiminnanohjausta tukevaa kuvamateriaalia. Materiaalien tarkoituksena oli helpottaa erityisopettajien sekä heidän oppilaiden välistä kommunikointia sekä kannustaa erityisopettajia kuvamateriaalien käyttöönottoon sekä itsenäiseen materiaalien valmistamiseen. Materiaalien tarkoituksena oli myös tukea oppilaiden kommunikointia sekä lisätä oppilaiden itsenäistä osallistumista sekä päätöksentekoa kouluympäristössä tapahtuvissa tilanteissa sekä helpottaa mahdollisia toiminnanohjaustilanteissa ilmeneviä haasteita. Työn tavoitteena oli toteuttaa helpokäyttöiset sekä monipuoliset kuvamateriaalit, joista mahdollisimman moni oppilas hyötyisi.

Materiaalipaketti sisältää kuvia toiminnanohjauksen tueksi sekä tunteiden käsittelyn avuksi. Paketti sisältää siirtymäkuvia, tunnekuvia, tunnemittarin, kaksi toimintataulua sekä retkikuvia. Siirtymäkuvat ovat tarkoitettu oppitunnilta ruokailuun siirtymiseen, koululta välitunnille siirtymiseen sekä koululta kotiin lähtemiseen. Tunnekuvat ovat puolestaan tarkoitettu tunteiden käsittelyn sekä tunnistamisen avuksi. Ne sisältävät tunteen, siitä koituvan tilanteen sekä mahdollisen ratkaisun. Tunnemittarin avulla voidaan tunnistaa tunteita ja mittarin viereen voi kirjoittaa tai kuvittaa tunnereaktiota. Retkikuvat ovat puolestaan retkille tarkoitettuja toiminnanohjauksuvia. Materiaalipaketin tilaajana toimi Kouvolassa sijaitseva erityisen tuen Carea-koulu. Kuvitettu materiaalipaketti on suunniteltu Carea-koulun toiveiden mukaisesti. Opinnäytetyö sisältää myös tietoa erityisopetuksesta ja sen opiskelusta, erityispedagogiikasta, puhetta tukevista ja korvaavista kommunikaatiomenetelmistä, lapsen kielen kehityksestä sekä kielellisistä vaikeuksista. Opinnäytetyössä käsitellään myös kuvitetun materiaalipaketin suunnittelu- ja valmistusvaiheita.

Asiasanat: erityisopetus, kielen kehitys, kuvakommunikointi, AAC-menetelmät

ABSTRACT

Veera Suhonen

Lotta Tuomi

Picture communication and special education – a visual communication material kit for Special Education Teachers in working life

Pages 51 and appendices 7

Spring 2024

Diakonia University of Applied Sciences

Bachelor's Degree Programme in Humanities

Interpreter sign language and Interpretation

The purpose of the developmental thesis was to create a picture communication material kit for Special Education Teachers in working life, which includes materials that help with communication and task management. The goal of the materials was to facilitate communication between Special Education Teachers and their pupils, and to encourage Special Education Teachers to use picture communication and to produce their own materials. The materials were designed to support pupils' communication and to increase their autonomous participation and decision-making in school situations. The materials were also intended to facilitate possible challenges in task management situations using visual materials that support anticipation. The aim of the thesis was to produce easy-to-use and versatile visual materials that would benefit as many pupils as possible.

The material kit contains pictures that support task management and emotional regulation. The material kit includes transition pictures, emotion pictures, an emotion gauge, two activity board and excursion pictures. Transition pictures are for moving from class to lunch, from school to recess and from school to home. The emotion pictures are intended to help pupils process and regulate their emotions. They include pictures that illustrate situations and solutions related to emotions and emotional responses. The emotion gauge can be used on emotional recognition. Next to the gauge one can write or illustrate emotional responses. The two activity boards are designed for use in classroom and school cafeteria. The excursion pictures are intended for use during excursions organized by Carea School. The subscriber of this thesis was Carea School, a special education school in Kouvola. The material kit was designed according to the schools' requests. Overall, the thesis contains information about special education and its studies, special pedagogy, Augmentative and Alternative Communication, language development, and linguistic challenges. The thesis also discusses the design and production of the material kit.

Keywords: Picture communication, Special education, Language development, Augmentative and Alternative Communication

SELKOKIELINEN TIIVISTELMÄ

Tekijät: Veera Suhonen ja Lotta Tuomi

Opinnäytetyön nimi: Kuvakommunikointi ja erityisopetus: Materiaalipaketti työelämässä oleville erityisopettajille

Sivumäärä: 51

Liitteiden määrä: 7

Kevät 2024

Diakonia-ammattikorkeakoulu

Humanistisen alan ammattikorkeakoulututkinto

Tulkki (AMK)

Opinnäytetyömme tavoitteena oli tehdä sähköinen materiaalipaketti.

Teimme materiaalipaketin erityisopettajille.

Materiaalipaketti sisältää kommunikointia tukevia kuvia.

Tavoitteenamme oli luoda kuvamateriaalit, joista oppilaat hyötyisivät.

Opinnäytetyön tarkoituksena on kannustaa erityisopettajia käyttämään kuvia oppilaiden kanssa.

Kuvien käyttö tukee oppilaiden kommunikaatiota.

Kuvien tarkoitus on helpottaa tilanteita, joissa oppilailla on vaikeuksia ymmärtää opettajaa tai muita oppilaita.

Halusimme tehdä helppokäyttöiset ja monipuoliset kuvat.

Opinnäytetyön tilaaja on Kouvolan Carea-koulu.

Carea-koulu järjestää opetusta erityistä tukea tarvitseville oppilaille.

Teimme materiaalipaketin Carea-koulun toiveiden mukaan.

Materiaalipaketissa on kuvia eri tilanteisiin.
Näitä tilanteita on oppitunnilta
ruokailuun siirtyminen ja
oppitunnilta välitunnille siirtyminen.
Kuvat auttavat oppilaita näissä tilanteissa.

Materiaalipaketissa on kuvia tunteista.
Kuvat auttavat oppilaita tunteiden käsittelyssä.
Materiaalipaketissa on kuvia myös retkistä,
joilla Carea-koulun oppilaat käyvät.

Tässä opinnäytetyössä kerrotaan erityisopetuksesta,
eri kommunikaatiomenetelmistä ja
lapsen kielen kehityksestä.
Lopussa kerromme materiaalipaketin
suunnittelusta ja valmistuksesta.

Asiasanat: erityisopetus, kielen kehitys, kuvakommunikointi, AAC-menetelmät

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	4
2 OPINNÄYTETYÖN LÄHTÖKOHDAT	5
2.1 Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoitteet	6
2.2 Kohderyhmä.....	7
2.3 Työelämäkumppani.....	8
3 ERITYISPEDAGOGIIKKA JA ERITYISOPETUS	9
3.1 Erityisopetuksessa käytettävät materiaalit	10
3.2 Vuorovaikutus erityisopettajan työssä	11
4 PUHETTA TUKEVAT JA KORVAAVAT KOMMUNIKAATIOMENETELMÄT	12
4.1 Avusteinen AAC.....	13
4.2 Ei-avusteinen AAC.....	14
4.3 AAC-menetelmien käyttöönotto	14
5 LAPSEN KIELEN KEHITYS JA KIELELLISET VAIKEUDET	16
5.1 Lapsen kielen kehitys.....	17
5.2 Toiminnanohjaus ja kieli.....	18
5.3 Kehityksellinen kielihäiriö	20
5.4 Lukemisen ja kirjoittamisen vaikeudet.....	20
6 KUVITETTU MATERIAALIPAKETTI.....	21
6.1 Materiaalien suunnittelu	23
6.2 Siirtymäkuvat	26
6.3 Toimintataulut	31
6.4 Tunnemittari ja tunnekuvat.....	33
6.5 Retkikuvat	38
7 POHDINTA	42
LÄHTEET.....	45
LIITE 1. Siirtymäkuvat oppitunnilta ruokailuun	49

LIITE 2. Siirtymäkuvat oppitunnilta välitunnille ja kotiin lähteminen	49
LIITE 3. Toimintataulu oppitunnille	50
LIITE 4. Toimintataulu ruokailuun	50
LIITE 5. Tunnemittari	51
LIITE 6. Tunnekuvat, tilanteet ja ratkaisut	51
LIITE 7. Retkikuvat.....	54

1 JOHDANTO

Koulutuksemme aikana olemme oppineet lisää puhetta tukevista ja korvaavista kommunikaatiomenetelmistä. Olemme oivaltaneet, kuinka puhetta tukevat ja korvaavat kommunikaatiomenetelmät, eli AAC-menetelmät, hyödyntävät jokaista oppijaa. Etenkin kuvat ovat menetelmänä helppo ottaa käyttöön kommunikoinnin tukemiseksi. Tämän takia pidämmekin kuvien käyttöä tärkeänä, jokaisen saatavilla olevana menetelmänä. Kiinnostuksemme AAC-menetelmiä sekä erityisopettajakoulutusta kohtaan antoi meille idean opinnäytetyöhömmme. Halusimme kehittää kuvista erityisopettajia sekä heidän asiakasryhmiään hyödyntävän kokonaisuuden, joka helpottaa eri henkilöiden välistä kommunikointia.

Opinnäytetyömme sisältää tietoa työmme kohderyhmästä, erityisopettajista. Tuomme esiin erityisopettajien työnkuvaa sekä heidän koulutustaan. Kerromme myös opinnäytetyömme ideointivaiheista sekä sen tarkoituksista ja tavoitteista. Kerromme työelämäohjaajasta eli opinnäytetyömme tilaajasta sekä kuvitetusta materiaalipaketista ja sen sisällöstä. Materiaalipaketista esittelemme sen suunnittelu- ja työstövaiheet ja perustelemme materiaalien laajuuden sekä valitsemiemme kuvien käytön ja niiden soveltuvuuden. Opinnäytetyön lopussa pohdimme mahdollisia eettisiä kysymyksiä sekä haasteita liittyen työhömmme.

Opinnäytetyömme on kehittämispainotteinen ja sen tavoitteena oli toteuttaa kuvitettu materiaalipaketti työelämässä oleville erityisopettajille. Tavoitteenamme oli luoda kattava paketti, joka helpottaa erityisopettajia sekä heidän oppilaitaan. Materiaalien toivomme lisäävän oppilaiden osallistumista erilaisiin tehtäviin sekä motivoida oppilaita sekä erityisopettajia kuvien jatkuvaan käyttöön. Materiaalipakettimme sisältää kuvia muun muassa tunteiden käsittelyyn sekä ristiriitatilanteiden ratkaisuun ja kuvitettuja ohjeistuksia erilaisiin siirtymätilanteisiin koulumaailmassa. Toivomme materiaalien hyödyntävän laajalti eri ikäisiä oppijoita ja toivomme kuvien helpottavan sekä poistavan kielellisiä haasteita erityisopettajien sekä oppilaiden väliltä.

2 OPINNÄYTETYÖN LÄHTÖKOHDAT

Idea opinnäytetyöhömmme alkoi kiinnostuksesta erityispedagogiikkaa sekä kuvakommunikointia kohtaan. Olemme kiinnostuneita tutkimaan erityispedagogiikkaa lisää ja esimerkiksi erityisopettajan työ on mielestämme mielenkiintoinen. Olemme myös pohtineet jatkokouluttautumista kyseiselle alalle omien opintojemme jälkeen, joten yhteistyö alan ammattilaisten kanssa oli tärkeä mahdollisuus. Kiinnostus kuvakommunikaatiomateriaalin tuottamiseen tuki myös opinnäytetyölle valittua aihetta ja halu kehittää omaa osaamista materiaalin tuottamisen suhteen vahvisti lähtökohtia.

Opinnäytetyömme alkuvaiheessa aloimme tutkimaan aihetta lisää selvittämällä erityisopettajakoulutuksen opetussuunnitelman sisältöjä. Huomasimme, että erityisopettajakoulutuksessa käsitellään AAC-menetelmiä pintapuolisesti. AAC-menetelmät eli puhetta tukevat ja korvaavat kommunikointimenetelmät ovat viestintämenetelmiä, joita käytetään, jos henkilön puheilmaisu on puutteellista tai se puuttuu kokonaan (Huuhtanen, 2019, s.15). Turun yliopiston erityisopettajan koulutukseen kuuluu neljän opintopisteen kokonaisuus kielen ja kommunikaation tukemisesta. Opintojakso sisältää tietoa tyypillisestä sekä poikkeavasta kielen kehityksestä ja kommunikaatiosta. Opintojakson aikana käsitellään myös poikkeavan kielen kehityksen taustoja, arviointia, kuntoutusta sekä kielen kehityksen tukitoimia. Opiskelija tutustuu myös selkokieleen ja puhetta tukeviin ja korvaaviin kommunikaatiomenetelmiin. (Turun yliopisto, i.a.)

Neljän opintopisteen opintojakso vaikuttaa hyvin tiiviiltä ja suurin osa opiskelijan tekemästä työstä opintojakson aikana tapahtuu itsenäisesti ja kirjallisia töitä suorittaen. Luentoja ja teoriaa paljon sisältävään opintojaksoon tutustuessa jäimme pohtimaan pääsevätkö opiskelijat kokeilemaan itse AAC-menetelmiä ja näkemään niiden käyttöä käytännössä. Tämän pohjalta saimmekin idean tuottaa materiaalipaketin työelämässä oleville erityisopettajille ja ammattiin valmistuville opiskelijoille. Paketti pitää sisällään kuvitettuja materiaaleja muun muassa toiminnanohjauksen tukemiseen ja eri siirtymätilanteisiin. Loimme sähköisessä

muodossa olevan paketin, joka hyödyttää työelämässä toimivia sekä alaan valmistuvia erityisopettajia sekä heidän oppilaitaan.

2.1 Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoitteet

Opinnäytetyön tavoitteena oli luoda sähköinen materiaalipaketti erityisopettajien käyttöön. Työn tarkoituksena oli motivoida sekä kannustaa työelämässä olevia erityisopettajia kuvitettujen materiaalien käyttöönottoon. Tarkoituksena oli myös lisätä tietämystä materiaalien käytön hyödyistä osana opetusta sekä sen tukemista. Toivomme materiaalipaketin kannustavan aiheen lisätutkimukseen sekä itsenäiseen materiaalien valmistamiseen. Materiaalien tarkoituksena oli myös ennen kaikkea tukea erityisen tuen parissa opiskelevien lasten oppimisprosessia sekä auttaa tuetusta kommunikaatiosta hyötyvien lasten itsenäistä opetukseen osallistumista. Haluamme, että kuvitettu materiaali tulee hyötykäyttöön ja erityisopettajat voivat matalalla kynnyksellä yhdistää materiaaleja heidän omaan opetukseensa. Toivomme opinnäytetyömme ja valmistamamme materiaalipaketin hyödyttävän mahdollisimman monia alan ammattilaisia sekä erityistä tukea tarvitsevia oppilaita.

Tarjosimme opinnäytetyömme työelämäkumppanille Carea-koululle ideaa materiaalipaketista ja he kiinnostuivat siitä. Koululta kerrottiin, että heillä on tarvetta kommunikointia tukevalle kuvamateriaalille. He esittivät myös omia toiveita materiaalien suhteen. Pohdimme yhdessä koulun rehtorin sekä erityisluokanopettajan kanssa materiaalien sisältöä. Koulussa työskentelevä erityisluokanopettaja ohjasi materiaaliemme tuottoa ja hän kertoi koulun puolelta tulevia toiveita sekä tarpeita. Olimme pohtineet alustavia ideoita materiaalien suhteen, mutta toiveenamme oli kuitenkin saada työelämätaholtamme tietoa siitä, mistä materiaaleista he todellisuudessa hyötyisivät. Halusimme ideoidemme lisäksi pohtia yhdessä koulun kanssa sitä, kuinka saisimme materiaaleista juuri heille sopivat. Tavoitteenamme oli yhdistää omaa ammattitaitomme heidän toiveisiinsa sekä tarpeisiinsa.

Ehdotimme koululle yhtenä kokonaisuutena kuvitettuja ohjeistuksia koulumaailmassa toistuviin tilanteisiin, esimerkiksi oppitunneille. Saimme toiveet kuvitetuista siirtymätilannekuvista, ruokailuun sekä välitunnille siirtymisiin. Pohdimme yhdessä koulun kanssa, minkä kokoisia kyseisten kuvien tulee olla ja millä ohjelmalla kuvat tuotetaan. Olimme pohtineet toisena vaihtoehtokokonaisuutena myös tunnekuvia koulun käyttöön. Myös tästä ideasta koulu kiinnostui ja saimme lisätoiveen tunnekuville, jotka sisältävät itse tunteen sekä tunnereaktiosta seuraavan tilanteen sekä vaihtoehdot, jota tilanteen jälkeen voi tehdä. Materiaalipaketin ideointi sujui koulun kanssa ja vaihdoimme paljon ajatuksia. Otimme myös huomioon erityisluokanopettajan työnkuvan huomioiden hänen ideansa. Uskomme työelämätahon työntekijöiden olevan motivoituneita materiaalien käyttöönoton suhteen ja materiaalimme tarkoituksena on hyödyntää niin koulun työntekijöitä, kuin oppilaitakin. Materiaalipaketin tarkemmasta sisällöstä kerromme opinnäytetyön Materiaalipaketti-osiossa.

2.2 Kohderyhmä

Kohderyhmämme opinnäytetyössä oli työelämässä toimivat erityisopettajat sekä ammattiin valmistuvat opiskelijat ympäri Suomea. Rajasimme kohderyhmän kaikkien opettajien sijaan juuri erityisopettajiin, sillä ala kiinnostaa meitä ja halusimme toteuttaa materiaalipaketin helpottamaan erityisopettajien arkea ja työskentelyä erityistä tukea tarvitsevien lasten kanssa. Toisena rajaamisen syynä oli materiaalin tuottamiseen liittyvät seikat. Rajaamisen avulla pyrimme varmistamaan sen, että materiaaleista tulee juuri kyseiselle ammattiryhmälle sopivat ja heidän oppilaitansa hyödyntävät. Voimme kaikkien Suomen opettajien sijaan perehtyä erityisopettajien työnkuvaan, työympäristöihin, ammatille ominaisiin piirteisiin sekä heidän opetussuunnitelmansa ominaisuuksiin. Varsinkin juuri valmistuneille erityisopettajille toivomme materiaalipaketista olevan hyötyä, sillä kynnys oman materiaalin valmistamiseen voi olla suuri. Otimme selvää erityisopettajan työnkuvasta sekä erityisopettajaopintojen sisällöstä, jotta valmiutemme valmistaa materiaalia heidän käyttöönsä olisi mahdollisimman hyvä. Materiaalien tuottamista ohjasi myös työelämäkumppanimme, Carea-koulun työntekijä, erityisluokanopettaja.

Erityisopettajaksi voi opiskella yliopistokoulutuksessa. Koulutus kestää viisi vuotta ja se sisältää kandidaatintutkinnon sekä maisteritutkinnon. Tutkinto-ohjelma koostuu pedagogisista opinnoista, pääaineen opinnoista, erityisopettajan opinnoista sekä valinnaisista opinnoista. Nämä opinnot suorittamalla saa erityisopettajaksi valmistuva pätevyyden toimia itsenäisesti sekä osana moniammatillista työyhteisöä. Erityisopettajan työhön kuuluu ennaltaehkäistä haasteita oppimisessa sekä koulunkäynnissä sekä tukea ja arvioida opiskelijoita. Koulutuksesta valmistuva erityisopettaja saa kattavat pedagogiset valmiudet toimia erityisopettajana. (Turun yliopisto, i.a.) Erityispedagogiikan opintoihin sisältyy kurssi kielen ja kommunikaation tukemisesta, joka sisältää opintoja tyypillisestä ja poikkeavasta kielen kehityksestä, erilaisista AAC-menetelmistä sekä arviointi ja kuntoutusmenetelmistä. (Turun yliopisto, i.a.).

Erityisopettajien sekä muiden opettajien välisen yhteistyön katsotaan tuovan mukanaan paljon erilaisia hyötyjä ja täten erityisopettajilta oletetaan yhteistyön ylläpitämistä työelämässä. Yhteistyö auttaa tukea tarvitsevia henkilöitä, sillä tuki monipuolistuu sen avulla. Myös tiedonkulku lisääntyy. Erityisopettajien tehtävät ovat myös laajentuneet opetuksen ulkopuolisiin töihin. Erityisopettajat esimerkiksi kirjaavat oppilaiden tukia, laativat yksilöllisiä opetussuunnitelmia sekä luovat yhteistyömahdollisuuksia muiden tahojen kanssa. Erityisopettajan työnkuva on monipuolinen sekä laaja-alainen. Opettamisen lisäksi erityisopettajat toteuttavat pedagogista konsultaatiota sekä itsensä kehittämistä jatkuvasti. (Takala, Mäkinen, Eskola, Saarinen & Sutela, 2021, s.37–38.)

2.3 Työelämäkumppani

Opinnäytetyömme tilaajana eli työelämäkumppanina toimi Kouvolassa sijaitseva erityistä tukea tarjoava Carea-koulu. Kyseisessä koulussa oppilaille tarjotaan perusopetusta esiopetuksesta lähtien aina yhdeksänteen luokkaan asti. Carea-koulussa opiskelee Kymenlaaksossa asuvia lapsia sekä nuoria. Opetus on vaativan erityisen tuen opetusta ja sitä tarjotaan henkilöille, joilla on erityisen tuen tarvetta, esimerkiksi vaikeavammaisuuden takia. Carea-koulussa perusopetuksen lisäksi

tarjotaan myös päivähoitoa loma-aikoina sekä aamu- ja iltapäivätoimintaa. Carea-koulussa opetus on toiminta-alueittain järjestettävää ja koulussa on kolme erillistä luokkaa. Työntekijäryhmä koostuu tuntiopettajasta, useasta koulunkäynninohjaajasta sekä kolmesta erityisluokanopettajasta. (Elmeri-koulut, i.a.).

Toiminta-alueittain järjestettävällä opetuksella tarkoitetaan opetusta, jonka avulla oppilas kartoittaa taitoja itsenäiseen elämään. Toiminta-alueittain järjestettävää opetusta myönnetään niissä tilanteissa, joissa oppilas ei esimerkiksi vamman takia pysty opiskelemaan oppiaineiden yksilöllistettyjä määriä. Oppilaat, joille on myönnetty pidennetty oppivelvollisuus, saavat toiminta-alueittain järjestettävää opetusta. (Opetushallitus, i.a.) Toiminta-alueittain järjestettävässä opetuksessa toiminta-alueita ovat kieli ja kommunikointi, sosiaaliset taidot, arjen taidot sekä motoriset ja kognitiiviset taidot. Opetus suunnitellaan yksilöllisesti oppilaan vahvuudet huomioiden. Koulun lisäksi suunnittelussa mukana on oppilas itse sekä hänen huoltajansa. Toiminta-alueittain järjestettävässä opetuksessa tavoitteena on oppilaan toimintakyvyn ylläpito sekä kokonaisvaltaisen kehityksen tukeminen. (Juurikainen, 2018, s. 21.)

3 ERITYISPEDAGOGIIKKA JA ERITYISOPETUS

Erityispedagogiikka on yksi kasvatustieteiden osa-alueista. Sen avulla tutkitaan erilaisten ryhmien oppimista, koulutusta sekä kasvatusta. Erityispedagogiikassa tutkimuksen kohteena ovat ne ryhmät, joille enemmistölle suunnatut järjestelyt eivät toimi. Erityispedagogiikan avulla pyritään ymmärtämään erilaisia ilmiöitä ryhmä- ja yksilötasolla liittyen opettamiseen, oppimiseen sekä opetuksen järjestämiseen. (Lapin yliopisto, i.a.) Erityispedagogiikan avulla pyritään tukemaan erityistä tukea tarvitsevia henkilöitä ja sen tutkimusaiheita ovat muun muassa oppimisvaikeudet, vammaisten ihmisoikeudet sekä vammaisuuden kokeminen (Takala, 2014).

Erityistä tukea tarvitsevan oppilaan oppimisen ohjaus tapahtuu yksilöllisesti ja tärkeässä roolissa on oppilaan ja opettajan välinen luottamussuhde. Tämä luottamussuhde onkin erityisopetuksen ydin. Oppiaineen havainnollistaminen, yksinkertaistaminen, kertaaminen sekä aiheen jaottelu pienempiin osiin toimivat erityisopetuksen menetelminä. Erityisopetus voi tapahtua pienryhmissä, joko yksilöllisesti tai samanaikaisesti yhteistyössä luokanopettajan kanssa. Kaikkia oppimisen ongelmia ja esteitä ei erityisopetuksen avulla voi poistaa tai korjata, mutta erityisopettajan työhön kuuluu ongelmien ennaltaehkäiseminen sekä oppilaan itsetunnon vahvistaminen. Kaikille oppilaille pyritään oppimisvaikeuksista huolimatta takaamaan mahdollisuudet rakentaa omaa ammatillista uraa ja tasapainoista elämää. (Laatikainen, 2011, 14–16.)

Jokaisella oppilaalla on omat yksilölliset tarpeensa ja opetusta tulisi sopeuttaa niiden mukaisesti. Tätä kutsutaan eriyttämiseksi. Eriyttämisen avulla oppijoiden erilaisuus ja tarpeet tulevat huomioiduksi opetuksessa. Vaihtelemalla opetuksen etenemisnopeutta, syvyyttä ja laajuutta voidaan vaikuttaa myönteisesti oppilaiden oppimismotivaatioon. Eriyttämistä voi kohdentaa opetusmenetelmiin, opiskeluympäristöön, kotitehtäviin, oppiaineeseen tai vaikka arviointiin ja täten mahdollistaa oppilaille positiivisia oppimiskokemuksia. (Laatikainen, 2011, s. 22.)

3.1 Erityisopetuksessa käytettävät materiaalit

Opetuksessa opettajan tulisi käyttää mahdollisimman monipuolisia opiskelumateriaaleja ja välineitä, esimerkiksi hyödyntäen eri aistikanavia kullekin oppilaalle sopivalla tavalla. Opetuksen ja tehtävien havainnollistaminen, konkretisoiminen ja visualisointi ovat myös oppilaille oiva tuki opiskeltavan asian ymmärtämiseen. Kuvallisten työskentelyohjeiden käyttäminen suullisten ja kirjallisten ohjeiden lisäksi on yksi vaihtoehto opetuksen visualisoinnista. Erityisopetuksessa käytettävät materiaalit eroavat yleisopetuksessa käytettävistä materiaaleista. Ne on suunniteltu erityisopetukseen ja tarkoitettu konkretisoimaan ja yksinkertaistamaan opetettavaa asiaa. (Laatikainen, 2011, s. 24–61.) Tuottamamme materiaaliipaketin avulla haluamme luoda erityisopettajille mahdollisuuksia hyödyntää

visuaalista ja havainnollistavaa materiaalia erityisesti oppilaiden toiminnanohjauksen tueksi ja helpottamaan kouluarjessa tapahtuvia siirtymätilanteita.

Erityisopetuksessa suurta apua kommunikointiin tuo kuvien ja esineiden käyttö, jos sanallinen viestintä on vaikeaa, liian monimutkaista tai puutteellista. Kuvat ja esineet luovat oppilaalle turvaa ja struktuuria, sillä ne pysyvät aina samana. Niiden avulla eri asioita voi nimetä tai opettaja ja oppilas voivat yhdessä sopia tietyn kuvan tai esineen merkityksen. Kuvien ja esineiden tarkoituksena on viestiä jostakin asiasta tai tapahtumasta ja niiden avulla voi kommunikoida verbaalisen kerronnan sijaan. Välillä sanallisen viestin tuotto ei onnistu, jolloin on tärkeää tarjota oppilaille mahdollisuuksia ilmaista asia muilla tavoin. Opetuksessa kuvien ja esineiden käytön avulla voidaan vahvistaa oppilaan identiteettiä ja itsetuntoa. Tärkeää on keskittyä oppilaan onnistumisen kokemuksiin, ja opetuksessa käytettävän materiaalin luovuudella ei ole rajoja. (Takala, 2016, s. 101–102.)

Leikki on lasten yksi keskeisimmistä päivän laatuun vaikuttavista asioista ja yksi tärkeimmistä varhaiskasvatuksen elementeistä. Leikki ja leikkiminen kuuluvat olennaisesti lapsuuteen ja vaikuttavat oppimiseen sekä lapsen kehitykseen ja luovat pohjan näille. Leikin painottaminen pedagogisessa toteutuksessa korostaa lapsen osallisuutta ja aktiivisuutta, kuten Alila ja Ukkonen-Mikkola (2018) korostavat. (Pihlaja & Viitala, 2022, s. 21.)

3.2 Vuorovaikutus erityisopettajan työssä

Vuorovaikutuksen avulla selitetään sekä haastetaan henkilöiden erilaisia näkökulmia. Vuorovaikutuksella tarkoitetaan kahden tai useamman henkilön välillä tapahtuvaa kommunikaatiota. Oppimista tapahtuu, kun yksilöt ovat vuorovaikutuksessa sekä yhteistyössä muiden kanssa. Kun ihminen keskustelee, tarkkailee muiden toimintaa sekä jakaa neuvoja, opitaan uutta. Yksilöiden menestyminen on todennäköisempää, kun opitaan toinen toisiltaan ja ollaan vuorovaikutuksessa muiden kanssa. (Kauppinen, 2016.) Kommunikaatiosuhteen perusta muodostuu tavasta, jolla ihmiset kohtaavat toisensa. Vuorovaikutus ihmisten välillä sisältää eri kommunikaatiosuhteita. (Kontu, 2005, s. 111.)

Opettajan ja oppilaan välinen toiminta perustuu vuorovaikutukseen sekä hyvään kommunikaatioon. Erityisopettajan työssä avainasemassa on opettajan luoma pedagoginen kohtaaminen oppilaan kanssa. Pedagogisella kohtaamisella tarkoitetaan toisen henkilön ymmärtämistä sekä tilanteessa läsnä olemista. Pedagogisessa kohtaamisessa on tärkeää oppilaan tai ryhmän tunteminen. Erityisopettaja pystyy luomaan ryhmään luottavan, vuorovaikutteisen kommunikaatiosuhteen oikeanlaisella pedagogisella kohtaamisella ja tätä kautta myös kehittämään omaa pedagogista itsetuntemustaan. Opettajan pedagogisen itsetuntemuksen ollessa hyvä, hän tietää kuinka toimia eri opetustilanteissa kehittäen omia taitojaan. Pedagogin tehtävänä on lapsen oppimisen tunnistaminen sekä oppimaan auttaminen. (Kontu & Pirttimaa, 2016, s.111–116.)

4 PUHETTA TUKEVAT JA KORVAAVAT KOMMUNIKAATIOMENETELMÄT

Puhetta tukevat ja korvaavat kommunikaatiomenetelmät eli lyhenteeltään AAC-menetelmät, englannin kielellä Augmentative and Alternative Communication, ovat viestintämenetelmiä, joita käytetään, jos henkilön puheilmaisu on puutteellista tai se puuttuu kokonaan. AAC-menetelmiä ovat esimerkiksi kuvakommunikaatio, tukiviittomat, eleilmaisut, bliss-kieli sekä esineet. Kommunikointimenetelmät voidaan jakaa eri tavoin esimerkiksi avusteisiin sekä ei-avusteisiin menetelmiin. Avusteiset AAC-menetelmät ovat sellaisia, joissa kielellinen ilmaisu tapahtuu käyttäjästä erillään ja kommunikoinnissa käytettävät merkit on käyttäjälle valittu. Esimerkiksi puhelaitteet ja apuvälineet ovat avusteisia AAC-menetelmiä. Ei-avusteiset AAC-menetelmät ovat puolestaan niitä, joissa kielelliset ilmaisut tuotetaan itse eli kommunikoinnissa käytettävät merkit tuotetaan. Esimerkiksi viittomat ja eleet. (Huuhtanen, 2019, s. 15.)

4.1 Avusteinen AAC

Avusteisiin AAC-menetelmiin lukeutuvat ne kommunikoinnin menetelmät, joissa käytössä on jokin konkreettinen, henkilöstä erillään oleva asia. Esimerkiksi bliss-kieli, kuvat sekä puhelaitteet ovat tyypillisiä avusteisia AAC-menetelmiä. (Ala-Kihniä, 2012.) Bliss-kielillä tarkoitetaan Charles Blissin vuonna 1940 kehittämää visuaalista kieltä, joka perustuu graafisten symbolien avulla kommunikoimiseen. Symboleilla kielessä on omat merkityksensä ja niitä yhdistelemällä voidaan luoda lauseita sekä aihekokonaisuuksia. Symbolit ovat esillä bliss-taulukossa ja kommunikointi tapahtuu symboleita osoittamalla tai katsomalla. Symbolien käyttö vaatii harjoittelua, jotta niiden yksittäiset merkitykset tulevat ymmärretyiksi. Bliss-symbolit auttavat kuitenkin harjoittelemaan lauseiden lisäksi myös kielioppia. Symboleita voidaan taivuttaa ja tätä kautta myös kieliopillisten rakenteiden oppiminen tapahtuu. Bliss-kieli on kehitetty puhevammaisten lasten kommunikointia helpottamaan ja sitä käytetään joko puheen täydentämisenä tai sen korvaamisena etenkin CP-vammaisten henkilöiden kanssa. (Launonen & Korpijaakko-Huuhka, 2009.)

Kuvakommunikointi tarkoittaa kuvien käyttöä puheen rinnalla. Kuvilla on mahdollista kertoa asioita, joiden sanallinen ilmaiseminen ei onnistu. Kuvat viittaavat tiettyihin asioihin ja helpottavat vaikeasti ymmärrettävien käsitteiden havainnollistamista. (Aivoliitto, i.a.-a.)

Puhelaitteet ovat digitaalisia, avusteisiin AAC-menetelmiin kuuluvia laitteita, jotka toistavat puhetta ääneen joko valmiiksi laitteessa olevan äänen tai itse nauhoitettujen sanojen tai lauseiden avulla. Viestit toistuvat laitteessa olevia painikkeita painamalla (Launonen & Korpijaakko-Huuhka, 2009). Puhelaitteet ovat joko sähköllä tai pattereilla toimivia laitteita, joissa ominaisuuksina on viestien tallennusmahdollisuudet sekä puheentoisto. Osa laitteista on dynaamisia ja osa staattisia. Dynaamiset puhelaitteet koostuvat useista eri sivuista, jotka sisältävät kommunikointikuvia- ja sanoja. Dynaamisissa laitteissa voidaan siirtyä sivulta toiselle ja käyttää juuri tietyllä sivulla olevia kommunikointisymboleita. Staattisissa puhelaitteissa kaikki käytössä olevat symbolit näkyvät puolestaan samalla sivulla. (US-SAAC, i.a.)

4.2 Ei-avusteinen AAC

Ei-avusteiset AAC-menetelmät ovat kommunikointimenetelmiä, jotka lähtevät ihmisestä itsestään, ilman apuvälineitä. Tämä tarkoittaa sitä, että ihminen pystyy tuottamaan kyseisiä kommunikointimenetelmiä itse. Esimerkiksi kaikki keholla tuotetut viestit, kuten ilmeet ja eleet, puhe sekä viittomat kuuluvat tähän ryhmään. (Ala-Kihniä, 2012.) Viittomakommunikaatio käsitteenä pitää sisällään tukiviittomat sekä viitotun puheen. Tukiviittomat ovat viittomakielestä lainattuja viittomia, joita käytetään samanaikaisesti puheen kanssa, ymmärtämisen tueksi. Tukiviittomissa viitotaan aina se sana kerrallaan, joka on viestin kokonaisuuden kannalta merkityksellisin. Tukiviittomia käytetään suomen kielen sanajärjestyksen mukaisesti ja ne toistetaan joko kerran puhutun sanan kanssa samanaikaisesti, tai rytmittämällä sanaa, jolloin viittoma toistuu tavujen mukaisesti. Tukiviittomia voidaan muokata niitä käyttävän henkilön mukaiseksi, jotta niiden tuottaminen onnistuu mahdollisista motorisista haasteista huolimatta. Tukiviittomat helpottavat puheen ymmärrystä, sillä puheen nopeus hidastuu, kun tukiviittomat otetaan käyttöön. Menetelmä on edullinen, ei-avusteinen kommunikointimenetelmä, joka ei vaadi erillisiä laitteita. (Launonen & Korpijaakko-Huuhka, 2009.)

Viitotulla puheella tarkoitetaan kommunikointimenetelmää, jossa puhutaan samanaikaisesti, kun viitotaan. Puheessa voi olla ääntä tai puhe voi olla äänetöntä, eli huuliolla tapahtuvaa sanojen artikuloitua. Viitottu puhe kehittää yksilön huuliolukutaitoa. Viitotussa puheessa käytössä on viittomakielestä lainatut viittomat. Viitottu puhe eroaa tukiviittomisesta, sillä yksittäisten sanojen sijaan, kaikki sanat viitotaan. Viitotussa puheessa sanajärjestys on kuitenkin suomen kielen mukainen. (Fast & Kalela, 2006.)

4.3 AAC-menetelmien käyttöönotto

AAC-menetelmiä otetaan käyttöön eri ikäisillä, kun kyseessä on kommunikoinnin haasteita. Etenkin lapsilla AAC-menetelmät otetaan käyttöön tilanteissa, joissa huomataan riskitekijöitä lapsen kielen kehityksessä. AAC-menetelmät sopivat

puheenymmärtämisen tueksi, puheen selventämiseksi tai sen täydentämiseksi. (Beukelman & C.Light, 2020.)

Ei ole olemassa vain yhtä tiettyä ryhmää, jotka käyttävät vaihtoehtoisia kommunikointimenetelmiä päivittäiseen kommunikoimiseen. AAC-menetelmistä hyötyy ihan jokainen, mutta menetelmät auttavat etenkin niitä henkilöitä, joilla on haasteita kokonaisvaltaisessa kommunikoinnissa. Kyseisten menetelmien avulla yksilön kommunikointi laajenee ja hän pystyy ilmaisemaan itseään kaikilla käytössä olevilla tavoilla (American speech-hearing-association, i.a.). Kommunikoimme usein puheen tai kirjoittamisen avulla ja kyseiset keinot ovat päivittäin käytössä. Kaikki eivät kuitenkaan pysty näiden keinojen avulla sujuvaan kommunikointiin. Osalla kyse voi olla synnynnäisestä vammasta tai sairaudesta, mutta myös onnettomuudet voivat aiheuttaa puheen sekä kirjoitustaidon haasteita tai niiden menettämisen. AAC-menetelmät otetaan käyttöön niissä tilanteissa, joissa yksilön kokonaisvaltainen kommunikointi ei onnistu puheen sekä kirjoittamisen avulla. (Beukelman & C.Light, 2020.)

Ymmärrämme usein lähi-ihmistemme kommunikointia. Tärkeää olisi kuitenkin, että jokainen tulisi kuulluksi ja pystyisi kommunikoimaan myös vieraammassa ympäristössä, huolimatta ympäristön tuomista haasteista sekä uusista ihmisistä. (Beukelman & C.Light, 2020.) On tärkeää, että jokainen yksilö tulee kuulluksi ja pystyy osallistumaan yhteiskunnan toimintaan omalla kommunikointi- ja itseilmaisutavallaan. (Vernerinet, 2022.) Suomessa on jokaisella henkilöllä itsemääräämisoikeus, joka tarkoittaa oikeutta päättää itseään koskevista asioista. Tämä oikeus koskee myös puhe- ja kehitysvammaisia henkilöitä (Valvira, i.a.).

5 LAPSEN KIELEN KEHITYS JA KIELELLISET VAIKEUDET

AAC-menetelmien käytön hyöty suhteessa kielenkehitykseen on ollut tutkimusten kohteena jo pitkään. Aikaisemmin on väitetty, että AAC-menetelmien käyttöönotto heikentää puheen oppimista sekä kielenkehitystä yksilöillä ja voi vaikuttaa negatiivisesti kielenoppimiseen motivaation puutteen takia. Nykypäivän tutkimukset ovat kuitenkin osoittaneet asian olevan toisin. Vuonna 1996 tutkijat Ronski & Sevcik osoittivat vastaväitteen, jonka mukaan kommunikoinnin apuvälineistä on helpotusta puheen tuottamiseen kehitysvammaisilla henkilöillä. Väitteen ympärille alettiin keräämään tietoa ja osoitettiin, kuinka AAC-menetelmien käyttöönotto madaltaa kommunikoinnin kynnyksiä poistaen paineita puheentuoton ympäriltä. Tärkeintä on saada kommunikoinnissa perusasiat ensin kuntoon, jotta voidaan siirtyä puheentuottamisen harjoitteluun. Apuvälineiden avulla kommunikointitilanne helpottuu ja yksilö pystyy keskittymään kommunikaatiotilanteen tavoitteisiin. (C.Millar, C.Light & W.Schlosser, 2006, s. 248–249.)

Nykyään ihmiset elävät pidempään kuin ennen ja ikääntymisen myötä voi ilmetä eri kommunikoinnin vaikeuksia. Elinajanodote on myös pidempi lapsilla, joilla ilmenee kehityksen häiriöitä tai sairauksia. Tutkittua tietoa löytyy yhä enemmän AAC-menetelmien käytön hyödyistä. AAC-menetelmät tukevat kielenkehitystä sekä ymmärtämistä, auttavat vähentämään kommunikointiin liittyvää turhautumista sekä parantavat yksilön osallisuutta. AAC-menetelmien käyttö ei siis estä kielen kehitystä tai kuntoutusta. (Beukelman & C.Light, 2020, s. 5.) Lapsi, jonka kielellinen kehitys etenee tavanomaisessa tahdissa, oppii kommunikoinnin perusteita jo ennen, kuin sanoo ensimmäisen sanansa. AAC-menetelmät tulisi ottaa käyttöön mahdollisimman varhaisessa vaiheessa lapselle, jonka kielen kehityksessä esiintyy haasteita. Lapsi saattaa tarvita enemmän aikaa ja harjoitusta oppiakseen kommunikoinnin merkityksen ja taidon. Harmillisesti kommunikoinnin mahdollisuus tarjotaan tukea tarvitsevalle lapselle paljon myöhemmin verrattuna lapseen, jonka kielen kehityksessä ei ole haasteita ja joka oppii oma-aloitteisesti kommunikoimaan. (Beukelman C.Light, 2020, s. 322.)

Lapsen vuorovaikutus voi kärsiä erilaisten kielellisten vaikeuksien vuoksi. Kielelliset vaikeudet voivat hankaloittaa niin itseilmaisua kuin myös puheen ymmärtämistä. AAC-menetelmien käyttöönottamisella taataan lapsen osallistuminen kielellisesti haastaviin tilanteisiin. Esimerkiksi kuvien käyttöönotto auttaa lasta jäsen-
telemään asiakokonaisuuksia sekä hahmottamaan esimerkiksi erilaisia ohjeita. Puheen omaksuminen helpottuu AAC-menetelmien myötä. (Korpilahti, Arikka & Wallden, 2014, s. 56–57.)

5.1 Lapsen kielen kehitys

Jokaisen lapsen kielen kehitys tapahtuu yksilöllisesti. Samanikäisillä lapsilla kielelliset taidot voivat olla hyvinkin eri tasolla varsinkin kehityksen varhaisessa vaiheessa. Puheen ymmärtämisen vaikeuksiin tulisi kiinnittää huomiota herkemmin kuin puheen tuottamisen vaikeuksiin. Tämä johtuu siitä, että puheen tuoton kehityksen variaatio on tyypillisesti suurempaa kuin puheen ymmärtämisen variaatio. Vuoden ikäinen lapsi ilmaisee itseään pääosin äänтелеillä esimerkiksi jokin sanoilla ja ilmeillä. Lapsi omaksuu uusia sanoja hitaasti, mutta saattaa itse tuottaa joitakin sanoja. Lapsi oppii myös reagoimaan omaan nimeensä. Puolen-
toista vuoden ikäinen lapsi osaa noudattaa yksinkertaisia ohjeita, tuottaa ja ymmärtää jonkin verran sanoja, mutta hyödyntää viestinnässään edelleen paljon ääntelyä sekä osoituksia. Lauserakenteinen kommunikointi alkaa kehittyä kahden vuoden iässä mutta ääntämyksen osalta lapsen tuottama puhe on yhä puutteellista. Lapsi myös ymmärtää enemmän puhetta kuin osaa itse tuottaa. Sana-
varasto laajenee kovaa vauhtia ja lapsi oppii päivittäin uusia sanoja, vaikka yksilöllistä vaihtelua esiintyy tässä vaiheessa lapsilla runsaasti. (Kunnari & Savinainen-Makkonen, 2009, s. 114–116.)

Yksilölliset erot kielellisessä kehityksessä tasoittuvat usein kolmen vuoden iässä ja tässä vaiheessa on ilmeisempi riski puheen ja kielen kehityksen riskitekijöille, jos lapsen sanaston kehityksessä esiintyy viivettä. Noin neljään ikävuoteen mennessä lapsi oppii keskustelemaan sanallisesti ja kerrontataidot alkavat kehittyä. Sanojen taivutusmuotojen kanssa ilmenee edelleen jonkin verran haasteita, mutta hiljalleen oikeat sanamuodot alkavat vakiintua lapsen puheeseen. 5–6-

vuotiaan lapsen sanavarasto on jo laaja ja lapsi käyttää sanojaan riittävään, lo-
rutteluun ja leikittelee kielellä. Artikulaatiovirheitä saattaa edelleen esiintyä mutta
pääosin puhe on sujuvaa ja selkeää. Tietyt äänteet kuten *s* tai *r* voivat vielä ai-
heuttaa hankaluuksia. Lapsi osaa keskustella, neuvotella sekä suostutella käyt-
tämällä monipuolisesti kieltä ja sanoja. (Kunnari & Savinainen-Makkonen, 2009, s.
114–119.)

Lapsilla kielelliset vaikeudet ovat yksilöllisiä ja ilmenevät eri tavalla jokaisella. Vai-
keuksia voi ilmetä erilaisilla osa-alueilla ja vaikeuksien laajuus voi vaihdella yksi-
löiden välillä. Kielelliset vaikeudet näkyvät puheen sekä kielen tuottamisessa ja
sen ymmärtämisessä. Vaikeuksia voi ilmetä esimerkiksi ilmaisujen sekä käytet-
tyjen sanojen merkitysten ymmärtämisessä, lauseenmuodostuksessa sekä ään-
teiden ymmärtämisessä tai niiden tuottamisessa. Myös erilaisissa vuorovaikutus-
tilanteissa kielenkäyttötaitojen haasteet ovat osa lasten kielellisiä vaikeuksia. Kie-
lelliset vaikeudet huomataan usein koti- sekä kouluympäristössä, sillä usein huol-
tajilla tai esimerkiksi varhaiskasvatuksen työntekijöillä nousee huoli lapsen kielel-
lisestä kehityksestä. Kielellisten vaikeuksien toteaminen sekä diagnoosin saami-
nen hoidetaan tutkimusten perusteella terveydenhuollossa.

Kielelliset vaikeudet näkyvät koulumaailmassa usein lukemisen sekä kirjoittami-
sen vaikeuksina sekä vaikeutena oppia uusia kieliä tai koulun matemaattisia op-
piaineita. Kielelliset vaikeudet liittyvät myös usein lapsen kehityksen ongelmiin.
Esimerkiksi tarkkaavuuden häiriöt sekä motoriikan kehityshäiriöt linkittyvät kielel-
lisiin haasteisiin ja tätä kautta myös lapsen toiminnanohjaukseen. Lapsia, joilla
ilmenee kielellisiä vaikeuksia, voidaan tukea erilaisin keinoin. Esimerkiksi AAC-
menetelmien käyttöönotto sekä puheterapia tukevat lapsen kielellisiä kykyjä ja
auttavat pärjäämään vaikeuksien kanssa. (Valteri, i.a.)

5.2 Toiminnanohjaus ja kieli

Toiminnanohjaus käsitteenä tarkoittaa taitoa, jonka avulla yksilö osaa mennä
kohti asetettuja tavoitteita toimien suunnitellusti sekä määrätietoisesti. Jotta lapsi
pystyy säädellä omaa toimintaansa erilaisten ympäriltä tulevien odotusten sekä

vaatimusten mukaan, tarvitsee hän erilaisia kognitiivisia toimintoja, eli toiminnanohjaustaitoja. (Autismiliitto, 2023.) Toiminnanohjaustaidot ovat tärkeitä etenkin oppimisen sekä koulumaailmassa toimimisen kannalta, sillä kaikki tavoitteelliset toiminnot vaativat kyseisiä taitoja. (Liisa Klenberg, 2015, s. 5.-a.)

Toiminnanohjauksessa voi ilmetä erilaisia haasteita, jotka näkyvät esimerkiksi asioiden jäsentelyssä. Lapsen voi olla vaikea hahmottaa, kuinka kauan jokin toiminta kestää tai kuinka paljon aikaa siihen on jo kulunut. Haasteita voi ilmetä myös tilanteissa, joissa lapsen on vaikea hahmottaa, missä järjestyksessä eri asiat tulisi toiminnan yhteydessä tehdä. Toiminnanohjauksen haasteita ilmenee usein arjessa toimimisessa. Erilaisten toimintamallien vaihtelu sekä soveltaminen tiettyyn paikkaan voi olla haastavaa ja yksittäisiin toimintatapoihin voidaan jumiuttua. (Autismiliitto, 2023.) Lapsilla, joilla on erilaisia kehitykseen liittyviä häiriöitä, kuten tarkkaavuushäiriöitä, ilmenee usein toiminnanohjauksen haasteita. Haasteet huomataan vasta silloin, kun tunnetaan toiminnanohjauksen kehityskaari ja osataan arvioida yksilöllistä vaihtelua taidoissa. Toiminnanohjauksen haasteiden tutkiminen on haastavaa arviointimenetelmien vähäisyyden takia, sillä menetelmien tulisi kuvata luotettavasti erilaisia arjessa tarvittavia taitoja. (Liisa Klenberg, 2015, s. 5.-b.)

Toiminnanohjauksen kehityksen yhteyttä kielen kehitykseen on tutkittu jo pitkään, sillä toiminnanohjauksessa merkittävää kehitystä tapahtuu 3–6 ikävuoden kohdalla, eli samoilla ikävuosilla kielen kehityksen kanssa. Toiminnanohjauksen haasteet liittyvät myös usein lapsuusiässä ilmeneviin muihin haasteisiin. Havainnointien mukaan on huomattu, että kielellisiä haasteita omaavilla 2–5-vuotiailla lapsilla on enemmän toiminnanohjauksen haasteita muihin verrattuna. Toiminnanohjauksen haasteita on havaittu myös lapsilla, joilla on lukivaikeus sekä kielen ymmärtämisen vaikeus. Lev Vygotski, kehityspsykologi on korostanut toiminnanohjauksessa puheen keskeistä merkitystä. Vygotskyn mukaan lapsen toiminta sekä puhe liittyvät toisiinsa, sillä kummallakin ominaisuudella pyritään tilanteessa toimimisessa samaan lopputulemaan, ongelman ratkaisuun. Puheen avulla lapsi voi suunnitella omaa toimintaansa ja etenkin lapsen sisäinen puhe toimii ajattelun välineenä. (Tuovinen, Määttä & Aro, 2012, s. 6–7.)

5.3 Kehityksellinen kielihäiriö

Lapsista noin 19 prosentilla todetaan viivästymä puheenkehityksessä. Keskeinen kielellinen puheenkehitystä viivästyttävä tekijä on kehityksellinen kielihäiriö. Kehityksellisessä kielihäiriössä puheen kehitys on normaalista poikkeavaa tai viivästynyttä, mutta lapsen kognitiivinen kehitys on kuitenkin normaalisti etenevää. Kehityksellinen kielihäiriö jakautuu puheen ymmärtämisen sekä puheen tuottamisen vaikeuksiin. Kielihäiriö todetaan suhteellisen myöhään, usein lapsen ollessa 4–6-vuotias. (Terveyskirjasto, 2021.) Erilaiset tarkkaavuuden häiriöt sekä kömpelyys liittyvät myös kehitykselliseen kielihäiriöön. Tyypillisesti lapsella ilmenee hänen jo oppimien sanojen poisjättöä tai sanojen oppimisen hitautta. Erilaisien käsitteiden oppiminen voi olla hidasta ja tätä kautta kielioppi ja sen oppiminen voi tuottaa lapselle hankaluuksia. (Aivoliitto, i.a.-b.)

5.4 Lukemisen ja kirjoittamisen vaikeudet

Lukeminen ja kirjoittaminen ovat tärkeitä taitoja, sillä ne luovat pohjan kokonaisvaltaiselle oppimiselle. On kuitenkin yksilöllistä, mihin tahtiin lukeminen ja kirjoittaminen opitaan ja toisilla kyseisten taitojen opettelu voi olla hidasta. Lukemisen ja kirjoittamisen vaikeudet, toiselta nimeltä dysleksia, ilmenevät usein jo lapsuudessa koulumaailmaan siirtyessä. Lukeminen voi olla hidasta sekä vaikeaa ja sanojen sekä lauseiden oikeinkirjoitus virheellistä. Lukemaan oppiminen tapahtuu tavallisesti toiselle luokalle siirtyessä, joten mahdolliset lukemisen ja kirjoittamisen vaikeudet ilmenevät usein kyseisessä vaiheessa, mutta vaikeuksien diagnosointi tapahtuu vasta kolmannelle luokalle siirtyessä. Suomessa tehdyn tutkimuksen mukaan lukivaikkeudet ovat yhtä yleisiä pojilla sekä tytöillä, ja lukivaikeus voi johtua myös perinnöllisistä syistä. (Puolakanaho, 2012, s. 54.) Kypsymisen myötä osalla lapsista lukemiseen liittyvät ongelmat vähitellen poistuvat. Toisilla taas on tarvetta lisätuelle, jotta onnistutaan tavoittamaan riittävän tekninen lukutaito. Lapsi tarvitsee motivaatiota lukutaidon harjoitteluun, sillä hän saattaa vaikeuksien takia olla jatkuvasti epämukavuusalueellaan. Tämän vuoksi erilaisten harjoitteiden tulisi palkita ja motivoida lasta sekä lapsen tulisi itse huomata oma edistymisensä. (Uusitalo-Malmivaara, 2009 s. 116–117.)

6 KUVITETTU MATERIAALIPAKETTI

Opinnäytetyömme on kehittämispainotteinen ja tarkoituksenamme oli luoda tuote eli produkti, joka meidän työssämme oli erityisopettajille suunnattu materiaalipaketti. Idea materiaalipaketin tuottamisesta lähti liikkeelle siitä, että olimme kiinnostuneita luomaan uutta materiaalia ja halusimme kehittää osaamistamme kuvamateriaalin teossa. Olimme myös kiinnostuneita erityisopettajien työnkuvasta ja opinnäytetyömme loi hyvän moniammatillisen yhteistyömahdollisuuden meille. Materiaalipaketin sisällön ideointi aloitettiin keväällä 2023 ja itse materiaalien valmistus aloitettiin syksyllä 2023. Materiaalipaketin laajuus sekä sisältö on muodostunut työelämäkumppanin toiveiden sekä omien ideoidemme mukaisesti.

Materiaalipakettimme pitää sisällään kommunikointia tukevaa kuvamateriaalia kouluarjessa tapahtuviin siirtymätilanteisiin, toiminnanohjaukseen, tunteisiin ja tunteiden aiheuttamiin seurauksiin sekä kuvia Carea-koulun tekemiin retkiin. Valmistamamme materiaalipaketti on sähköisessä muodossa, jotta kaikki materiaalit löytyvät samasta paikasta. Materiaalit ovat liitteenä opinnäytetyössä ja ne on myös lähetetty työelämätahokoululle sähköisessä muodossa. Sähköiset materiaalit mahdollistavat niiden muokkaukset ja korjaukset tulevaisuutta ajatellen, joka oli toiveena opinnäytetyömme tilaajalta. Halusimme valmistamamme materiaalin olevan selkeää sekä helposti ymmärrettävää. Materiaalit on mahdollista tulostaa ja kestävyys vuoksi niiden laminointi on suositeltavaa. Pyrimme luomaan johdonmukaisesti ja selkeästi kootun, perustellun kokonaisuuden.

Pidimme tärkeänä, että materiaalimme on tuotettu luotettavien tietojen pohjalta ja kuvat ovat helposti ymmärrettäviä sekä kommunikointia edistäviä. Eettisyyden huomioimme aiheen ympärillä olevaan tietoperustaan tutustumisen avulla sekä materiaaliemme valintaperusteluilla. Toivomme, että työelämäkumppanimme voi tulevaisuudessa matalalla kynnyksellä ottaa yhteyttä meihin, jos materiaaleista herää jotakin kysyttävää tai epäselvyyksiä. Valmiit materiaalit lähetimme työelämäkumppanille sekä myös ohjaavalle lehtorille mahdollisten tarvittavien viimeisten korjausten tai muutosten vuoksi. Näin pystyimme varmistamaan sen, että materiaalit täyttävät odotukset ja tukevat niitä tarpeita, joita varten ne on valmistettu.

Materiaalien selkeydellä huomioimme Carea-koulun oppilaat sekä heidän mahdolliset kielelliset haasteensa. Kuvitetut materiaalit tukevat myös oppilaiden itsestä toiminnanohjausta etenkin siirtymätilanteissa, joissa oppilailla esiintyy haasteita. Materiaaleissa on huomioitu koulussa työskentelevien erityisluokanopettajien taitotaso. Erityisluokanopettajat ovat tottuneet käyttämään kuvamateriaaleja Carea-koulussa. Tämän takia tuottamamme materiaalit ovat sovellettavissa olevia, eli ne ovat tarkoitettu yhdisteltäviksi toisiinsa. Siirtymäkuvien jälkeen voidaan ottaa käyttöön toimintataulut, retkikuvissa muuttaa järjestystä tiettyyn retkeen sopivaksi sekä tunnekuviissa yhdistellä juuri kyseiseen tilanteeseen sopivat kuvat. Uskomme tämän olevan sopiva ratkaisu juuri kyseisen koulun kannalta, sillä koulussa työskentelevillä erityisluokanopettajilla on jo peruskäsitys ja taito kuvamateriaalien käytöstä, jonka myötä kuvien käytön soveltaminen on helpompaa.

Pyrimme tuottamaan kaikista materiaaleista selkeitä, oppilaille helppokäyttöisiä sekä opettajien sovellettavissa olevia kokonaisuuksia. Materiaalit on tuotettu Carea-koulun erityisluokanopettajien käyttöön kouluympäristöön. Materiaaleja on laajasti eri käyttötarkoituksiin, kuten toiminnanohjaukseen, siirtymätilanteisiin sekä tunteiden käsittelyyn. Materiaalit on tarkoitettu kaikille koulussa opiskeleville eli peruskouluikäisille lapsille sekä kaikille koulussa työskenteleville erityisluokanopettajille. Materiaalipakettimme on siis yleispätevä, eikä sitä ole suunniteltu esimerkiksi vain yhden ikäluokan käyttöön. Koulun toiveena olikin, että valitsisimme kuviksi sellaisia, jotka toimisivat käytössä sekä nuoremmilla oppilailla että myös vähän vanhemmilla. Tästä syystä esimerkiksi osan materiaaleista teimme värillisinä ja osan mustavalkoisina.

Materiaaleja suunnitellessa sekä valmistaessa pohdimme erityistä tukea tarvitsevien lasten oppimista ja oppimisen vaikeuksia selvittämällä lähdemateriaalien avulla taustatietoja. Otimme huomioon myös mahdolliset kielelliset vaikeudet ja kielen kehityksen riskitekijät, jotta osaisimme luoda oikeanlaista materiaalia tukemaan oppilaiden kommunikointia ja vuorovaikutusta. Nämä asiat huomioimme kuvien selkeydellä sekä helppokäyttöisyydellä. Pyrimme materiaalien suunnittelu- ja valmistusvaiheessa pitämään tiivistä yhteyttä työelämäkumppaniimme,

jotta valmistamamme materiaali vastaisi heidän toiveitaan ja tarpeitaan. Tämän takia varmistimme tuottamamme materiaalin koulun kautta, ennen sen laittamista itse opinnäytetyöhön sekä sähköisessä muodossa olevaan erilliseen materiaalipakettiin. Kerromme seuraavissa kappaleissa tuottamiemme kuvakokonaisuuksien suunnittelu- ja valmistusvaiheista tuoden samalla esiin kuvien valikoitumisperusteluita.

6.1 Materiaalien suunnittelu

Aloitimme materiaalipaketin suunnittelun kartoittamalla Carea-koulun henkilökunnan tietoa kuvakommunikoinnista vapaamuotoisella Teams-palaverilla. Palaveriin osallistui meidän lisäksi Carea-koulun rehtori sekä koulussa työskentelevä erityisluokanopettaja. Päädyimme vapaamuotoiseen palaveriin, sillä halusimme kuulla koululta tulevia ideoita ja pidimme keskustelua hyvänä ratkaisuna nopean vastauksen saannin kannalta. Emme kokeneet kyselyä tai haastattelua ideointivaiheessa tarpeelliseksi, sillä vapaamuotoisella keskustelulla saimme enemmän ideoita ja mielipiteitä vaihdettua nopeasti vuorovaikutteisessa keskustelutilanteessa. Tämän ratkaisun myötä olimme myös itse avoimempia vastaanottamaan koulun ideoita ja toiveita. Palaveri pidettiin marraskuussa 2023, jolloin aloitimme myös materiaalien suunnittelun.

Pohdimme materiaalin suunnitteluvaiheessa yhdessä koulun rehtorin sekä erityisluokanopettajan kanssa kuvien kokoa, kuvasovelluksen valintaa sekä kuvien määrää. Toimme esille omaa ammattitaitoamme kuvamateriaalin valmistukseen liittyen esittämällä omia ehdotuksia sekä ideoitamme. Pyrimme yhdistelemään koulun rehtorin sekä erityisluokanopettajan ehdotuksia omiimme, jotta materiaaleista tulisi mahdollisimman monipuoliset ja niissä olisi hyödynnetty useamman ammattilaisen näkemyksiä. Yhteistyö meidän, koulun rehtorin sekä erityisluokanopettajan kanssa oli sujuvaa ja he uskalsivat ilmaista mielipiteensä, jos kokivat, että jokin materiaali ei tulisi heitä hyödyttämään. Tavoitteenamme oli suunnitella materiaaleista juuri kyseiselle koululle sopivia ja heidän oppilaitansa hyödyntäviä. Tämän takia alkukartoitusvaihe oli meille tärkeä, sillä se loi pohjan materiaalipaketin alulle sekä sen tarkasti suunnitellulle rungolle. Pyrimme myös

kuvamateriaalien suunnitteluvaiheessa huomioimaan materiaalien helppokäyttöisyyden, jotta kynnyks kuvitetun materiaalin hyödyntämiseen olisi koululla mahdollisimman matala.

Olimme keskustelleet sähköpostin välityksellä Carea-koulun rehtorin sekä erityisluokanopettajan kanssa opinnäytetyömme ideasta ennen Teams-palaveria. Palaverissa emme täten käyneet läpi enää työn ideaa, vaan aloitimme suoraan keskustelun materiaalipaketin suunnittelusta ja sen sisällöstä. Palaverin alussa kysyimme Carea-koulun erityisluokanopettajalta, minkä verran hän on kuvitettuja materiaaleja aikaisemmin oppilaiden kanssa käyttänyt. Erityisluokanopettaja on koulutukseltaan myös puhevammaisten tulkki, joten hänelle materiaalin käyttö oli jo entuudestaan tuttua. Koulussa on käytössä muutamia toiminnanohjauskuvia, mutta lisätarve kuvitetuille materiaaleille oli koulun toiveena.

Pohdimme yhdessä koulun rehtorin sekä erityisluokanopettajan kanssa koulun arjessa tapahtuvia tilanteita, joissa toiminnanohjauksen sekä kielellisten haasteiden tueksi kuvitetulle materiaalille olisi tarvetta. Esiin nousi yhtenä kokonaisuutena erilaiset siirtymätilanteet, kuten oppitunnilta ruokailuun siirtyminen sekä tunnilta välitunnille siirtyminen. Kyseiset tilanteet aiheuttavat Carea-koulun oppilailla haasteita, sillä tilanteissa tapahtuu paljon asioita kerrallaan ja oppilaalle voi olla esimerkiksi epäselvää, missä järjestyksessä asiat siirtymisen yhteydessä tehdään. Kuvitettua materiaalia näihin tilanteisiin lähdimme suunnittelemaan toiminnanohjauskuvina. Kirjasimme ylös, mitä koulussa tapahtuu kyseisissä siirtymätilanteissa ja missä järjestyksessä asiat koulussa tehdään. Kirjauksen pohjalta meidän oli helpompi lähteä suunnittelemaan toiminnanohjauskuvia kyseisiin tilanteisiin.

Yhteisen Teams-palaverissa käydyn keskustelun jälkeen jäimme kahdestaan pohtimaan, kuinka koulumaailmassa on paljon tilanteita, joissa tapahtuu monta asiaa peräkkäin. Halusimme oppilaiden kommunikoinnin tueksi luoda myös kaksi toimintataulua, joita voidaan käyttää tietyssä tilanteessa sinne siirtymisen jälkeen. Tilanteiksi valikoituivat oppitunti sekä ruokailu, sillä ne ovat koulussa yleisesti toistuvia tapahtumarikkaita tilanteita. Aloitimme toimintataulujen suunnittelun pohtimalla sanastoa, joita kyseisissä tilanteissa käytetään. Toimintataulujen

toteuttamisidean lähtökohtana oli myös oppilaiden oma osallistaminen. Halusimme luoda lisää kommunikointia tukevaa materiaalia oppilaille, jotta he voivat itsenäisesti harjoitella lauseenmuodostusta sekä kertoa ruokailuun tai oppituntiin liittyviä asioita esimerkiksi opettajille. Idea toimintatauluista ja niiden käytöstä tuntui Carea-koulun opettajille aluksi vieraalta. Kerroimme perusteet taulujen käyttötarkoituksista ja lähetimme heille versiot niistä, jonka jälkeen opettajien innostus toimintatauluja kohtaan heräsi.

Kolmantena materiaalipaketin kokonaisuutena Teams-palaverissa käydyin keskustelun myötä esiin nousivat myös tunnekuvat. Pohdimme yhdessä koulun kanssa, mihin tarkoituksiin tunnekuvia aletaan kehittämään. Koulu esitti toiveen tunnekuvista, joissa itse tunnereaktion lisäksi ilmeni reaktiosta koitua tilanne sekä teko, jonka tilanteen jälkeen voi tehdä. Esimerkiksi ”Olin vihainen, jonka takia löin kaveria. Tilanteen jälkeen voin pyytää kaverilta anteeksi.” Kävimme keskustelua siitä, kuinka koulun oppilailla tunteiden käsittely voi olla haastavaa. Usein tunnekuvissa on vain kasvot, joilla näkyy tietty tunne ja mahdollisesti kuvassa voi olla myös teksti, joka kuvaa tunnetta. Oppilailla voi kuitenkin olla haasteita tunnistaa kasvoista tiettyä tunnetta, jonka takia lähdimme työstämään ideaa laajemmista tunnekuvista. Keskustelimme koulun kanssa kartoittamalla mahdollisia haastavia tilanteita, joita koulussa tietyn tunnereaktion takia voi syntyä. Kirjasimme tilanteita esimerkeiksi itsellemme ylös. Saimme tunnekuviin vapaat kädet ja yhteisen Teams-palaverin jälkeen pohdimme keskenämme mahdollisia vastaavanlaisia tilanteita. Tunnekuvien suunnittelun jälkeen heräsi idea yksinkertaisen tunnemittarin lisäämisestä materiaalipakettiin. Koululta ei tullut varsinaista tarvetta tunnemittarille, mutta vilkasta kouluarkea ajatellen päätimme lähteä työstämään ajatusta eteenpäin pienenä lisämateriaalina.

Siirtymätilannekuvien, toimintataulujen sekä tunnekuvien suunnittelun jälkeen kysyimme koululta sähköpostin välityksellä, onko heillä vielä lisätarvetta muille kuvitetuille materiaaleille. Koululta vastattiin, että he tekevät vuosittain erilaisia retkiä ja toiminnanohjauskuvat retkille tulisivat tarpeeseen. Koulu kertoi tekevänsä usein retkiä esimerkiksi puistoon, teatteriin sekä uimahalliin. Retkiä tehdään kävellen sekä bussilla. Aloitimme retkikuvien suunnittelun pohtimalla yleisesti, missä järjestyksessä kyseisillä retkillä tehdään asioita. Kirjasimme pohdinnat ylös

ja päätimme tehdä retkikuvista sovellettavassa muodossa olevia kokonaisuuksia, joissa kuvien yhdistely on mahdollista. Päädyimme kyseiseen ratkaisuun, sillä retket voivat olla keskenään hyvinkin erilaisia. Aloitimme suunnittelemaan paljon yleispäteviä kuvia retkillä toimimiseen, joiden paikkoja voi kuvien tulostamisen jälkeen vaihdella. Tärkeimpänä pidimme retkikuvien suunnittelussa kuvien monipuolisuutta. Kuvien tarkemmista valinnoista kerromme retkikuva kappaleessa.

Suunnitteluvaiheessa valitsimme kuvatyökalut, joilla lähdemme materiaaleja suunnittelemaan. Saatavuuden vuoksi yhtenä kuvatyökaluna valikoitui Papunet, sillä se on helppokäyttöinen sekä ilmainen työkalu, jonka avulla kuvia voi jokainen lähteä suunnittelemaan. Emme kuitenkaan usko, että Papunet on kuvatyökaluna kaikista kattavin, joten toiseksi työkaluksi valitsimme myös Grid3 -ohjelman. Papunetin käyttäminen kuvatyökaluna mahdollistaa materiaalien muokkaamisen myöhemmin käyttäen samoja kuvia, sillä se on ilmainen eikä vaadi käyttäjältään minkäänlaisia maksuja. Grid 3 -ohjelma on puolestaan symbolikommunikointiin luotu, selkeä kokonaisuus, jonka avulla voidaan luoda esimerkiksi toimintatauluja. Ohjelmalla on mahdollista rakentaa omia, yksilöllisiä sisältöjä tai vaihtoehtoisesti muokata jo valmiita pohjia. Grid 3 -ohjelmassa on mahdollista käyttää esimerkiksi Widgit, Symbol Sticks sekä PCS-kuvia. Myös omien kuvien lisääminen on mahdollista (Kehitysvammaliitto, i.a.) Valitsimme kyseisen ohjelman, sillä se on helppokäyttöinen ja sisältää laajasti eri symboleita. Grid 3 -ohjelma soveltuu hyvin esimerkiksi toimintataulujen luomiseen, sillä siinä saa muokattua omaan käyttöön sopivan tauluston. Myös toimintataululle ominaiset taustavärit on helppo luoda ohjelmiston avulla.

6.2 Siirtymäkuvat

Materiaalipaketin valmistusvaiheessa lähdimme toteuttamaan suunnitelmiamme käytäntöön ja valmistamaan kuvamateriaaleja Carea-koulun käyttöön. Ensimmäisenä aloitimme tuottamaan kuvamateriaaleja koulussa tapahtuviin siirtymätilanteisiin, joita ovat tunnilta ruokailuun siirtyminen, tunnilta välitunnille siirtyminen, oppitunnilta kotiin siirtyminen sekä taksilla matkustaminen. Aloitamme kertomalla koulupäivän aikana tunnilta ruokailuun tapahtuvan siirtymisen

kuvittamisprosessista. (LIITE 1. Siirtymäkuvat oppitunnilta ruokailuun) Suunniteluvaiheessa olimme kirjanneet itsellemme ylös mahdollisia toimintoja, joita kyseisessä siirtymätilanteessa tehdään. Näitä ovat työskentelyn lopettaminen, käsien pesu, jonoon siirtyminen, ruokailuun meneminen sekä siellä tapahtuva ruoan ottaminen ja lopuksi astioiden pois vieminen. Eri kouluissa tapahtumajärjestys on kuitenkin hieman erilainen ja erityiskouluissa esimerkiksi ruoan ottaminen voi olla avustettua. Pidimme tärkeänä sitä, että varmistamme kuvien tapahtumajärjestyksen koululta materiaalin tuottamisen jälkeen, jotta kuvista tulee juuri kyseiselle koululle sopivia. Pohdimme aluksi tilanteiden tapahtumajärjestyksiä itse, joka tuntui kuitenkin haastavalta. Pyysimme koululta lisätietoja, jonka jälkeen työskentelystä muodostui sujuvampaa ja valmistamamme materiaali vastasi Carea-koulun siirtymätilanteiden järjestystä.

Siirtymäkuvat tulevat Carea-koulussa ylä- ja alakoulun käyttöön luokkiin, joten kuvien ideana oli toteuttaa mahdollisimman yleispätevät sekä selkeät kokonaisuudet. Tunnilta ruokailuun siirtymäkuvista halusimme tehdä isot sekä selkeät, jotta ne on helppo ymmärtää ja tapahtumajärjestys on helposti havaittavissa. Kuvat ovat tarkoitettu esimerkiksi luokkien oviin laitettavaksi, opettajan käyttöön luokalle taululta heijastettaviksi tai yksittäisten oppilaiden kanssa käytettäväksi. Kuvien päätarkoituksena on esittää tapahtumajärjestys sekä toiminto, jota tulee aina tiettyssä siirtymisen vaiheessa tehdä, joten pääpaino kuvien valitsemisessa oli henkilön sijaan toiminnossa. Hahmoksi kuviin valikoitui tikkuhahmo, jotta kuvista näkee, kuinka henkilö itse tekee asioita, mutta toiminto on kuitenkin tärkein osa kuvaa. Tunnilta ruokailuun siirtymiskuvissa kuvat ja toiminnot valikoituivat alla olevan järjestyksen mukaisesti:

- *kellot soivat, lounas aika, lopettaa koulutyöt, pakata reppu, siirtyä jonoon, pestä kädet, lähteä luokasta ulos, mennä ruokalaan, siirtyä ruokajonoon, ottaa tarjottimelle ruokaa ja juomaa, istua alas, syödä, viedä astiat pois*

Lähetimme kyseisen mallin mukaan tehdyn tauluston Carea-koululle, jossa erityisluokanopettaja kävi materiaalimme läpi. Saimme muutaman korjausehdotuksen. Hioimme kuvat lopulliseen muotoon saatujen kommenttien pohjalta.

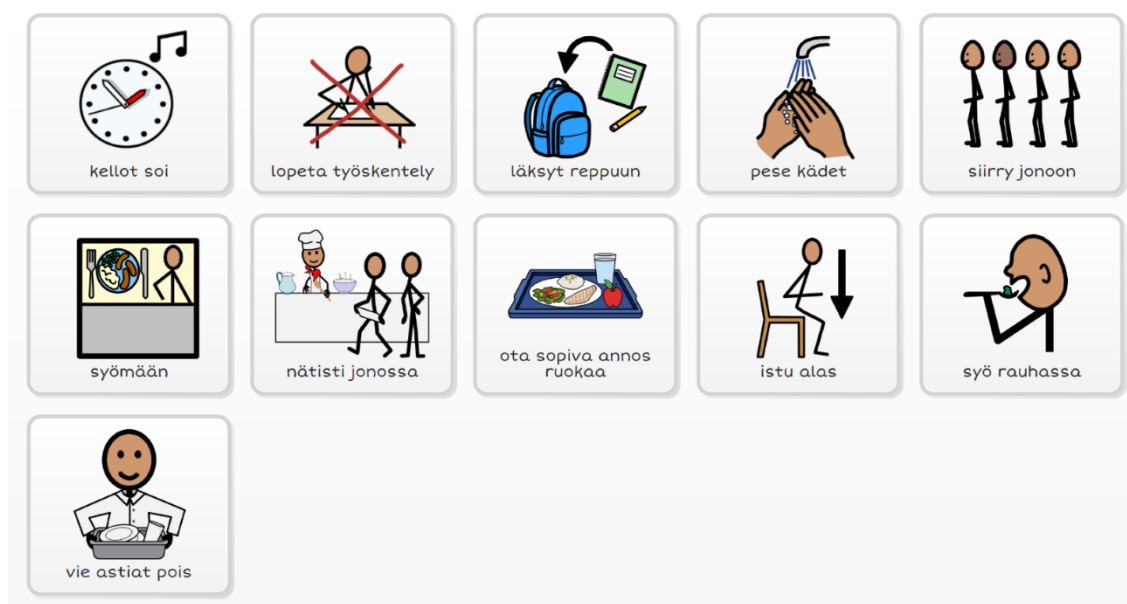
Alkuperäisessä materiaalissa olimme esimerkiksi käyttäneet kellot soivat -kuvana alla näkyvää keltaisten kellojen kuvaa, joka kuvastaa kellon ääntä.

KUVA 1. Alkuperäinen kuva kelloista

Kuvan vaihdoimme kuitenkin saadun ehdotuksen mukaan seinäkellokuvaan, jotta oppilaalle tulee mielikuva luokassa olevasta kellosta. Halusimme jättää kuitenkin kuvaan myös soittoa kuvaavan nuotin, joten vaihdoimme kuvan seinäkelloon, jonka vieressä on nuotti. Tässä vaiheessa erityisesti huomasimme palautteen pyytämisen ja saamisen tärkeyden. Emme alussa ajatelleet, että valitsemamme alkuperäinen kuva keltaisista kelloista saattaisi aiheuttaa eri mielikuvan oppilaille, kuin olimme tarkoittaneet.

Muutoksia teimme myös kuvien poisjätöillä. Jätimme lounasaika kuvan pois, sillä tapahtumajärjestyksen kannalta kuva ei ollut oleellinen. Lounasaika kuva oli lisätty luomaan kontekstia kokonaisuudelle, mutta poisjätö teki kokonaisuudesta selkeämmän. Myös poistua luokasta -kuvan poisjätöllä huomioimme selkeyden. Lopulliseen työhön muokkasimme kuvat alla olevan tyylin mukaisesti. Valitsemamme kuvat pidimme kuitenkin samoina, sillä niiden avulla kokonaisuuden selkeys säilyi. Vaihdoimme tekstit muutamaan kohtaan, jotta ne kuvaisivat vielä tarkemmin tapahtuvaa toimintoa. Esimerkiksi reppukuvan alla oleva teksti ”pakata reppu”, vaihtui tekstiin ”läksyt reppuun”. Kuvien järjestyksessä muutimme koulun toiveesta käsien pesua sekä jonoon siirtymistä kuvaavien kuvien paikkoja, mutta muuten lopullisessa versiossa tapahtumajärjestyksemme säilyi ennallaan. Alla on näkyvillä valmis materiaali tehtyjen muutosten jälkeen.

KUVA 2. Siirtymäkuvat oppitunnilta ruokailuun

Teimme siirtymäkuvat myös oppitunnilta välitunnille siirtymiseen sekä kotiin lähtöön. (LIITE 2. Siirtymäkuvat oppitunnilta välitunnille ja kotiin lähteminen) Pääpainona näissäkin materiaaleissa halusimme pitää itse toiminnon kuvaamisen sekä säilyttää yhtenäisen ilmeen kuvien valintojen suhteen. Nämä siirtymäkuvat eroavat aiemmin esitellystä siten, että ne on aseteltu allekkain pystysuoraan. Halusimme kokeilla eri malleja siirtymäkuvien luomiseen ja pystysuuntaiset siirtymäkuvat on helppo sijoittaa esimerkiksi luokahuoneen oveen tai oppilaan pulpetin reunaan. Kuvakoko näissä on aavistuksen pienempi, mutta tapahtumajärjestys pysyy edelleen selkeänä pystysuuntaisen asettelun ansiosta. Oppitunnilta välitunnille siirtymisen tapahtumajärjestys oli alkuperäisessä versiossa seuraava:

- *kellot soivat, pakata reppu, pukea ulkovaatteet, välitunti, kellot soivat, riisua ulkovaatteet, odottaa opettajaa, palata luokkaan*

Näissä siirtymäkuvissa olimme alun perin valinneet samat keltaiset kellot kuvaamaan koulun kellojen sointia, jotka palautteen perusteella vaihdoimme ruokailussa käytettyyn kuvaan seinäkellosta. Pidimme myös tässä nuotin kuvan kellon vieressä, josta koulu piti ja jonka he kokivat hyvin kuvaavaksi. Tässä sama ”pakata reppu” vaihtui ”läksyt reppuun” -tekstiksi eli teimme saman muutoksen kuin ruokailuun siirtymistä kuvaavissa materiaaleissa ja itse kuva pysyi samana.

Lopusta poistimme palautteen perusteella kuvan ”odottaa opettajaa”, sillä koululla opettajat ovat jo valmiiksi luokissa, joten se kohta koettiin turhaksi. Tilalle laitoimme kuvan käsien pesusta. Tauluston ensimmäisessä versiossa oli viimeisenä kuva luokkahuoneesta, jossa luki teksti ”palata luokkaan”. Tämä vaihtui lopulliseen versioon kuvaksi pulpetista ja tuolista ja tekstiksi vaihtui ”omalle paikalle”. Lopullisessa versiossa tapahtumajärjestys on seuraava:

- *kellot soivat, läksyt reppuun, pukea ulkovaatteet, välitunti, kellot soivat, riisua ulkovaatteet, käsien pesu, omalle paikalle*

Kotiinlähtöä kuvaavat siirtymäkuvat sisältävät samat muutokset koskien kellon soimista kuvaavaa kuvaa sekä repun pakkaamista. Muutoksena näissä kuvissa vaihdoimme taksin odotuskuvat vastaamaan välituntipihan kuvaa, jota käytimme myös oppitunnilta välitunnille siirtymässä. Korvasimme myös kuvat bussista taksin kuvilla, sillä oppilaat kulkevat pääsääntöisesti taksilla eivätkä bussilla. Alla vasemmalla puolella alkuperäinen versio taksin odotuksesta ja oikealla puolella lopulliseen versioon muokattu kuva.

KUVA 3. Odottaa taksia alkuperäinen ja muokattu kuva

Kotiin lähtöä tukemaan teimme siirtymäkuvasarjan erikseen myös taksilla matkustamiseen. Vaihdoimme kaikki alkuperäisestä versiosta löytyvät ”bussi” kuvat ”tilataksi” kuviksi. Alkuperäisessä materiaalissa oli kuva punaisesta bussista, jonka vieressä oli stop-merkki ja tekstinä ”bussi pysähty”. Tämän vaihdoimme kuvaan taksista ja tekstinä ”perillä”. Muutos nähtävillä tämän kappaleen alla. Poistimme alkuperäisestä materiaalista kuvan, joka oli tarkoitettu kuvaamaan ajoneuvosta poistumista, sillä sitä ei koettu koululla tarpeelliseksi.

KUVA 4. Alkuperäinen kuva bussista ja uusi kuva taksista

6.3 Toimintataulut

Toimintataulut teimme oppitunnille sekä ruokailuun. Kerromme alkuun oppitunnille tehdyn toimintataulun kuvien valikoitumisperusteluja sekä tauluston käyttö-tarkoituksia. (LIITE 3. Toimintataulu oppitunnille) Kyseisen toimintataulun tarkoituksena oli tuottaa selkeää, mutta laaja kokonaisuus oppilaiden kielen kehityksen tueksi sekä lauseenmuodostuksen harjoittelun avuksi. Toimintataulua voidaan käyttää myös toiminnanohjauksen tukena. Oppitunti toimintataulu on tehty ylä- ja alakouluikäisille Carea-koulun oppilaille. Toimintataulun avulla oppilas voi itse kertoa lause- ja kuvatasolla esimerkiksi opettajalle tai luokkakaverille oppituntiin liittyvistä asioista. Vaihtoehtoisesti toimintataulun voi myös ottaa koulun erityisluokanopettajien käyttöön. Opettajat voivat mallittaa oppilaalle tiettyä toimintaa tunnin aikana. Taulun avulla voidaan ohjata oppilasta tunnilla toimimiseen näyttäen sormella kuvia ja sanomalla kuvissa olevia sanoja ääneen. Taululla voidaan esimerkiksi kertoa oppilaalle ”Nyt istutaan alas ja aloitetaan kirjoittamaan tietokoneella.”

Taulun toteuttamisessa tärkeänä pidimme sen monikäyttöisyyttä, jonka takia sitä ei ole suunnattu vain tietyn aineen oppimiseen, vaan yleisesti jokaiseen oppituntiin. Toimintataulu on toteutettu Grid 3 -ohjelmalla ja tauluun on jaoteltu eri sanaluokkien sanat värien avulla. Toimintataulussa valkoisella on kysymyssanat sekä pikaviestit, sinisellä pohjalla henkilöt, punaisella verbit, vihreällä adjektiivit sekä keltaisella substantiivit. Jaottelu on tehty kyseisellä tavalla, jotta oppilaan olisi helpompi yhdistää tietyn sanaluokan sana sille ominaiseen väriin. Taulu antaa oppilaalle vapauden kertoa omia mielipiteitä sekä hallita tilanteen tapahtumajärjestystä. Oppilas voi esimerkiksi kertoa lausetasolla asioita, joiden sanallinen ilmaisu ei onnistu. Toimintatauluun on valikoitunut sukupuolineutraaleja henkilöihahmoja,

jotta taulua voi käyttää mahdollisimman moni. Tauluun on myös valittu värikkäitä kuvia, jotta kuvat ovat mahdollisimman helposti havaittavissa olevia sekä selkeitä. Koulun toiveena tauluun on lisätty erikseen kohdat koritehtävä sekä vapaa hetki. Koritehtävällä tarkoitetaan Carea-koulun oppilaiden omia tehtäviä, joita toteutetaan tuntien aikana. Vapaa hetki kuva antaa puolestaan oppilaalle vapauden oppimistehtävän suorittamisen jälkeen tehdä valitsemaansa vapaata toimintaa palkinnoksi. Koritehtävä ja vapaa hetki kuvat on lisätty Papunetin kuvista tauluston alle, jotta kuvia voi käyttää joko toimintataulun käytön yhteydessä tai irrallisina kuvina.

Toisena tauluna teimme toimintataulun ruokailuun. (LIITE 4. Toimintataulu ruokailuun) Kuten oppitunnillekin tehty taulu, myös tämän tauluston sanaluokat on jaoteltu aiemmin mainittuihin väreihin. Toimintataulussa on 60 ruokailussa yleisesti tarvittua sanaa ja fraasia. Taulusto on rakennettu Grid 3 -ohjelmalla ja kuviksi on valikoitu samoja kuvia, joita muun muassa siirtymäkuvissa on käytetty. Samojen kuvien käyttö pitää materiaalipaketin kuvat selkeinä ja yhdenmukaisina. Oppilaiden ei tarvitse opetella monien eri kuvien merkityksiä, kun kuvat ovat jo valmiiksi tuttuja. Erityisesti materiaaleissa, joita voi käyttää yhdessä, kuten toimintataulut ja siirtymäkuvat, halusimme pitää yhteneväisen ilmeen kuvien valinnan suhteen.

Toimintataulun tarkoituksena on, että sitä voi käyttää tukemaan oppilaan kommunikointia yhdessä ruokailun siirtymäkuvien kanssa. Taulustoa voi tarpeen tullen käyttää myös omana kokonaisuutenaan, jos oppilaalla ei ole vaikeuksia tilanteesta toiseen siirtymisessä. Taulusto on laminoituna helppo ottaa mukaan ruokailutilanteeseen eikä sen likaantumista tarvitse pelätä, sillä sen voi ruokailun jälkeen helposti puhdistaa. Toimintataulun avulla opettaja voi mallittaa oppilaalle ruokailussa tapahtuvia asioita tai toimintatapoja. Oppilaan omien taitojen mukaan hän voi käyttää sitä myös itsenäisesti esimerkiksi kuvailemalla tarjolla olevaa ruokaa tauluston adjektiivien avulla. Toimintataulu sisältää kuvat ”ei merkkiä”, ”tarvitsen apuvälineen” sekä ”tarvitsen kansion”. Näiden avulla oppilas pystyy ilmaistamaan, että haluttua sanastoa ei löydy toimintataulusta ja sitä voi lähteä etsimään mahdollisesta toisesta kommunikoinnin apuvälineestä. Lähetimme myös tämän toimintataulun koululle tarkistettavaksi, mutta korjausehdotuksia

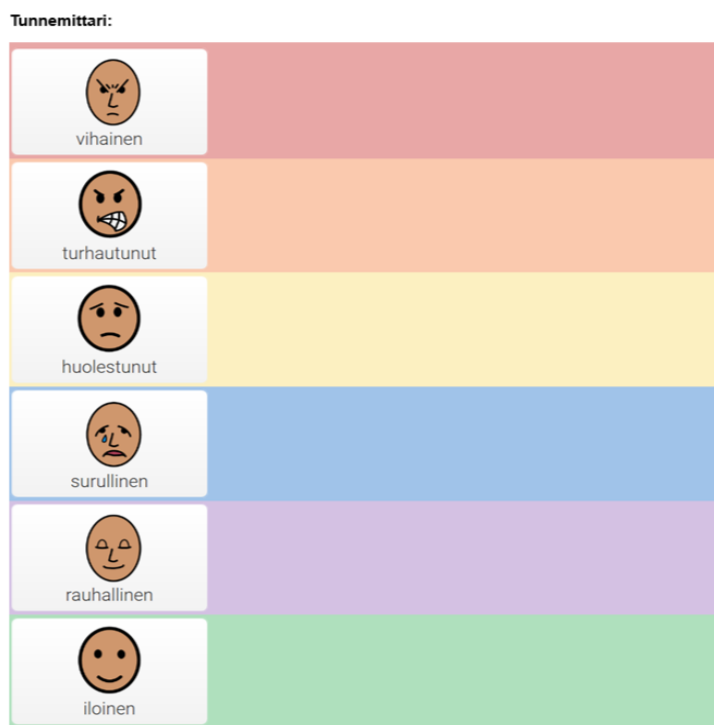
taulustoon ei tullut. Toimintataulussa on oikeassa reunassa muutama tyhjä ruutu, johon koulu voi tarpeen tullen lisätä uutta tarvittavaa sanastoa. Tyhjiin ruutuihin on mahdollista myös piirtää, jos kesken kommunikointitilanteen ilmenee jokin tarvittava kuva.

6.4 Tunnemittari ja tunnekuvat

Tuottamamme materiaali sisältää yhtenä teemana tunteet. Lapsen oppimiseen ja hyvinvointiin olennaisesti vaikuttaa tunteet ja niiden tarkastelu. Tunteiden ilmaisu, tunnistaminen, säätely ja tulkinta ovat yhteydessä emotionaaliseen kehitykseen, joka kehittyy lapsilla nopeasti. Omia sekä muiden tunteita opetellaan tunnistamaan ja nimeämään jo päiväkotikäisenä. Ne auttavat lasta hahmottamaan ja tunnistamaan omaa itseään sekä persoonansa pysyvyyttä. Lapsen omien tunteiden tunnistaminen ja niiden kunkin alkuperän ymmärtäminen on varhaiskasvatuksen työntekijän tavoitteena. (Pihlaja, 2022, s. 163–186.) Toteutimme yhtenä materiaalipaketin kokonaisuutena tunnemittarin, jonka avulla lapsi voi opetella kertomaan kokemasta tunteestaan. (LIITE 5. Tunnemittari) Jokainen tunne on mittarissa eri värisellä taustalla ja vieressä on pieni tila kirjoitukselle tai piirtämiselle. Kyseiseen kohtaan lapsi voi piirtää tai kirjoittaa itsenäisesti samalla kun aikuinen sanoittaa tunnetta. Tyhjään kohtaan voidaan lisätä esimerkiksi tekstiä, mistä mahdollinen tunne on johtunut tai mitä tunnereaktion jälkeen voidaan tehdä.

Lähdimme pohtimaan ajatusta tunnemittarista, jossa valikoidut tunteet olisi sidottu eri väreihin. Tunnemittariin valikoitui lopulta kuusi eri tunnetta: vihainen, turhautunut, huolestunut, surullinen, rauhallinen ja iloinen. Nämä tunteet valikoitui-
vat mittariin siitä syystä, että koimme niiden olevan yleisiä tunteita, joista osan sanottaminen voi olla vaikeaa. Kuvallinen tuki voi helpottaa tunteesta kertomista ja omien tuntemuksien pohtimista. Osa tunteista kuten turhautunut tai huolestunut voi olla haastavaa tunnistaa, joten mittari voisi toimia tukena niiden oppimisessa.

Tunnemittari on rakennettu siten, että tunteet ovat allekkain ja jokaisen tunteen vieressä on tyhjä palkki, jonka voi hyödyntää esimerkiksi kirjoitukselle tai piirtämiselle, jos tunnetta tai tilannetta haluaa avata enemmän. Ylimpänä mittarissa on voimakkaana ja negatiivisena tunteena pidetty tunne ”vihainen”. Alimpana mittarista löytyy tunne ”iloinen” ja loput tunteet sijoittuvat näiden väliin. Järjestyksen pohjana on ajatus siitä, että negatiivisesta tunteesta laskeudutaan asteittain positiivisempaan. Väreiksi tunteille valikoitui punainen, oranssi, keltainen, sininen, violetti sekä vihreä. Halusimme yhdistää värin ja tunteen, sillä väri saattaa auttaa hahmottamaan mittaria ja tukea tunteen tunnistamista. Punainen väri voi olla usein yhdistetty vihan tai muun voimakkaan tunteen väriksi, joten oranssi väri valikoitui mittarissa sitä seuraavalle tunteelle ”turhautunut”, joka ei ole yhtä voimakas tunne kuin viha. Oranssilta värit siirrytään keltaiselle, jota kuvittaa tunne ”huolestunut”. Tämän jälkeen mittarilta löytyy siniseltä ”surullinen” ja violettilta värit ”rauhallinen”. Mittarin pohjalta vihreältä värit löytyy tunne ”iloinen”. Tunnemittari on valmistettu Grid 3 -ohjelmalla ja kuviksi valikoitui sieltä löytyvät värilliset kuvat piirretyistä kasvoista. Koimme värilliset kuvat mustavalkokuvia kuvaavamiksi ja selkeämmiksi. Pyrimme valitsemaan mahdollisimman selkeät tunnetta kuvaavat kuvat, joissa ilme vastaisi tunnetta. Emme halunneet valita liian samankaltaisia kuvia, jotta tunteet olisi mahdollista erottaa toisistaan eivätkä ne sekoittuisi toisiinsa. Alla näkyy valmis tunnemittari.

KUVA 5. Tunnemittari

Tunteiden ilmaisua tulee harjoitella, ja niiden haasteet saattavat liittyä sosiaalisemotionaalisiin vaikeuksiin. On tärkeää tunnistaa lapsen kehitystaso tunne-elämän alueella, jotta lasta voidaan tukea kokonaisvaltaisesti sekä huomioida myös muun muassa lapsen kielellinen kehitys. Kielen kehityksen monipuolinen tukeminen pitää huomioida pedagogisia sisältöjä luodessa. Kielen kehityksen ja sosiaalisemotionaalisen kehityksen välillä on todettu yhteyksiä. Erityisopettajan tulee ymmärtää lasten erilaisuus ja yksilöllisyys sekä löytää keinoja lapsen kehityksen tukemiseen. (Pihlaja, 2022, s. 163–186.) Näiden asioiden pohjalta toteutimme kuvitettuun materiaalipakettiin myös materiaaleja helpottamaan tunteiden tunnistamista sekä sanoittamista, sillä pyrimme materiaalien tukevan Carea-koulun oppilaiden kielen kehitystä sekä emotionaalisia taitoja.

Kuvitimme tunnemittarin lisäksi tunnekuvia sekä eri tunteiden aiheuttamia reaktioita ja tapahtumaketjuja. Jaottelimme tunnekuvat kokonaisuuksiin nimeltä tunteet, tunnereaktiosta mahdollinen koitua tilanne sekä toimiminen tilanteen jälkeen. (LIITE 6. Tunnekuvat, tilanteet ja ratkaisut) Jaottelun avulla Carea-koulun erityisluokanopettajat voivat yhdistää yhdessä oppilaan kanssa aina tietyn tunteen siitä koituvaan reaktioon. Oppilaalla on myös vapaus tunnereaktion jälkeen

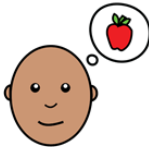

päättää, mitä tilanteen jälkeen voi tehdä. Esimerkiksi, jos vihaisuudesta seuraa kaverin satuttaminen, voidaan tilanteen jälkeen pyytää anteeksi kaverilta. Erityisopettaja voi kuvien käytön rinnalla sanoittaa oppilaalle kyseistä tunnetta sekä mahdollisia vaihtoehtoja, joita voidaan eri tilanteissa tehdä. Kerromme seuraavissa kappaleessa lisää kyseisten tapahtumien sekä tunnekuvien esimerkeistä.

Tunteita käsittelevät kommunikointimateriaalit saattavat auttaa lasta hahmottamaan omia tunteita sekä kertomaan itsenäisesti tuntemuksistaan materiaalien avulla ilman puhetta. Yhtenä osana tunteita käsittelevässä materiaalissa otimme huomioon myös seuraukset, joita tietyistä tunteista aiheutuu. Lapsen kyky hahmottaa tunteen aiheuttamaa seuraamusta sekä tietyn tapahtuman aiheuttavaa tunnetta, voi olla vaikeaa ilman sitä tukevaa materiaalia. Pyrimme kyseisiä materiaaleja valmistaessa pohtimaan koulumaailmassa tapahtuvia tunnereaktioista koituvia tilanteita ja niiden seurauksia. Tunnekuvien eri kokonaisuuksilla huomioimme tilanteiden vaihtelevuuden, sillä kuvia voidaan yhdistellä toisiinsa tietyn tilanteen mukaisesti.

Valitsimme kuviin värilliset sekä mustavalkoiset vaihtoehdot, jotta kuvien käyttäjä pystyy valitsemaan itselleen toimivimman vaihtoehdon. Pohdimme mahdollisimman laajasti erilaisia tapahtumaketjuja, joita koulussa saattaa aiheutua tietyn tunteen seurauksena, kun oppilas ei osaa sanoittaa tunnettaan vaan toimii impulsiivisesti. Kuvitimme myös vaihtoehtoisia ratkaisuja, miten tunteesta pystyy selviytymään ilman, että tilanne kärjistyy fyysiseen kontaktiin. Huomioimme kuvien selkeydellä tunnekuvien tapahtumaketjuissa myös mahdolliset ymmärtämisen vaikeudet sekä niistä koituvat turhautumisen tunteet. Kuvia tunteista sekä tilanteista voi yhdistellä riippuen siitä, mikä tunne aiheuttaa minkäkin reaktion sekä millä tavalla tilanteessa voisi toimia toisin. Esimerkkinä näistä kuvitetuista materiaaleista:

- *olla vihainen → potkaista toista → paha mieli (toiselle) → pyytää anteeksi*
- *olla vihainen → en ymmärrä (syy tunteelle) → kertoa opettajalle → hyvä mieli*

Pyrimme tunnekuvien toteuttamisessa huomioimaan mahdolliset tunteiden tunnistamiseen sekä sanoittamiseen liittyvät haasteet. Otimme tämän huomioon valikoimalla tunnekuvia, joissa tunteen lisäksi on nähtävillä jokin toiminto, jonka avulla tunne voi olla helpommin havaittavissa sekä ymmärrettävissä. Esimerkiksi paha mieltä esittävässä kuvassa näkyy kyyneleet ja nälkäinen-kuvassa on näkyvillä ruokaa. Lapsen voi olla helpompi tunnistaa yksittäinen tunne, kun sen voi yhdistää tiettyyn asiayhteyteen tai toimintoon. Lapsi esimerkiksi saattaa tietää, että pahan mielen takia häntä voi alkaa itkettää. Aina tilanteeseen ei kuitenkaan liity itkua tai lapsi voi esimerkiksi itkeä myös muussa tunnetilassa, joten on tärkeää, että aikuinen sanoittaa kuvien käytön yhteydessä tunnetilaa lapselle. Alla on esimerkki osasta valitsemistamme kuvista, joissa ilmenee tunteen tai tunteen aiheuttajan lisäksi kuvallinen vihje tilanteesta. Valitsimme Papunetin kuvatyökalan kuvien valmistamiseen, sillä Papunetin avulla myös Carea-koululla on mahdollisuus tehdä lisäyksiä sekä muokkauksia kyseisiin kuviin. Pyrimme kuvissa huomioimaan niiden selkeyden, jotta kuvat olisivat mahdollisimman helppokäyttöisiä.

olla väsynyt 	paha mieli 	paha mieli 	nälkäinen
tehtävä on vaikea 	minua ei ymmärretä 	kova meteli 	en ymmärrä
stressaava tilanne 			

kuvatyokalu.papunet.net

KUVA 6. Osa tunnekuvista

6.5 Retkikuvat

Siirtymäkuvien, toimintataulujen sekä tunnekuvien valmistamisen jälkeen kysimme sähköpostin välityksellä Carea-koululta, onko heillä tarvetta vielä jollekin kuvamateriaalikonaisuudelle. Koululta erityisluokanopettaja vastasi viestiimme ja kertoi, että koulussa tehdään paljon erilaisia retkiä, joihin kuvitettu materiaali tulisi tarpeen. Retkiä koulussa tehdään esimerkiksi teatteriin, metsään, puistoon, Kettumäen Kansanpuistoon sekä uimahalliin. Retkiä tehdään joko kävellen tai bussilla. Koululta tuli toive kyseisille retkille mukaan otettavista toiminnanohjauskuvista. (LIITE 7. Retkikuvat) Kuvien suunnitteluvaiheessa olimme kirjanneet ylös mahdollisia asioita, joita retkille lähtemisessä sekä retken aikana tapahtuu. Näitä ovat eväiden pakkaaminen reppuun, ohjeiden kuuntelu, ulkovaatteiden pukeminen, koululta lähteminen sekä retkellä tehty toiminto, kuten esimerkiksi teatteriesityksen katsominen tai ulkona pelien pelaaminen.

Suunnitteluvaiheessa huomasimme kuitenkin, kuinka kyseisiin paikkoihin tehdyissä retkissä asioiden tapahtumajärjestykset voivat olla huomattavankin erilaisia erilaisten retkikohteiden takia. Esimerkiksi uimahalliin mentäessä ei välttämättä syödä eväitä retken aikana tai pelata ulkopelejä. Emme lähteneet toteuttamaan jokaisesta retkivaihtoehdosta erillistä kuvakokonaisuutta, vaan päädyimme ratkaisuun, missä toteutimme retkikuvista kokonaisuuden, jossa kuvien yhdistely on mahdollista. Jaottelimme kuvat eri osioihin, joita ovat yleiset kuvat retkelle lähtemiseen sekä retkikohteita. Yleisillä kuvilla tarkoitamme eri retkiin sopivia kuvia, jotka sisältävät esimerkiksi ohjeita, kulkuneuvoja sekä erilaisia toimintoja. Kuvat ovat tarkoitettu leikattavaksi sekä laminoitavaksi ja niihin voi halutessaan lisätä tarrat, joiden avulla kuvia voi siirrellä tapahtumajärjestyksen mukaan. Suositeltavaa on ottaa kuvien käytön lisäksi käyttöön tyhjä paperi tai esimerkiksi taulu, johon voi kiinnittää kuvia sopivan tapahtumajärjestyksen mukaan.

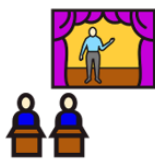
Toteutimme myös yleisten, yhdisteltäviksi tarkoitettujen kuvakokonaisuuksien lisäksi valmiit kokonaisuudet tietyille retkille lähtemisestä. Valmiilla kokonaisuudella tarkoitamme tässä yhteydessä toiminnanohjauskuvia, jotka ovat tapahtumajärjestyksessä suunniteltu yhteen retkeen sopiviksi. Päädyimme valitsemaan kyseisiin kuvakokonaisuuksiin retket kävellen metsään sekä bussilla teatteriin.

Valitsimme kyseiset esimerkit, sillä niissä tapahtuu erilaisia toimintoja ja retket ovat hyvin erilaisia toisistaan. Valitsimme kyseiset retkikuvat myös esimerkeiksi opinnäytetyöhömme, sillä esimerkeistä näkee retkikuvissamme tehtyjä kuvavaihteluita sekä kuvien vaihtelevuutta. Kuvataulustot ovat toteutettu Papunetin kuvatyökalulla, sillä Papunet antoi laajan valikoiman selkeistä, retkille sopivista kuvista. Olemme myös Papunetin käytön yhteydessä huomioineet kuvien saatavuuden, sillä kuvat löytyvät maksuttoman sivuston takaa Papunetin kuvatyökalusta. Huomioimme myös kuvien käyttöoikeudet. Papunetin kuvapankin kuvatyökalun kuvia saa käyttää vapaasti epäkaupallisiin tarkoituksiin, kun niiden alkuperäinen lähde on mainittu (Papunet, 14.4.2024).

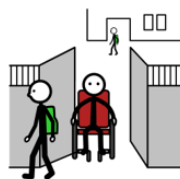
Ensimmäisessä esimerkissä on esitettyä toiminnanohjauskuvat, joissa on kuvitettu bussilla teatteriin meneminen. Kyseiseen tapahtumaan valikoitui selkeä sekä looginen tapahtumajärjestys. Tapahtumajärjestys on yksinkertainen, jotta samaa kuvataulustoa voi käyttää eri teatterinäytöksissä. Tällä varmistamme kuvan monikäyttöisyyden. Kuvakokonaisuudessa on keskitytty teatteriin siirtymiseen ja pääpaino on bussimatkassa. Kuvakokonaisuus on tehty pieneen kokoon, jotta se on helppo ottaa retkelle mukaan. Kyseiseen kuvakokonaisuuteen on valittu sukupuolineutraalit henkilöhahmot, jotta kuvat olisivat kaikille sopivia. Henkilöhahmoksi on valikoitunut tikkuhahmo, sillä itse toiminto on kuvissa pääroolissa. Tikkuhahmot eivät vie liikaa tilaa kuvaruudusta, mutta niiden takaa on selkeästi hahmotettavissa, mitä tietyssä siirtymätilanteen vaiheessa tehdään. Alla on nähtävillä valmis kuvitettu kokonaisuus koululta bussilla teatteriin menemisestä.

katsoa näytelmä

poistua

odottaa bussia

palata koululle

kuvatyoikalu.papunet.net

KUVA 7. Retkikuvat teatteriin

Toisessa valmiissa kuvakokonaisuudessa on kuvitettuna retki kävellen metsään. Pyrimme myös tämän kuvatauluston toteuttamisessa olemaan tarkkoja kuvien selkeyden sekä värikyyden suhteen. Kuviksi valikoituivat yksinkertaiset kuvat. Kyseiset retkikuvat on toteutettu myös Papunetin kuvatyoikalulla, sillä vaikka kuvat ovat aikaisempaan kokonaisuuteen nähden hieman erilaisia, yhdistyvät niissä samat tekijät. Näitä ovat esimerkiksi värimaailma sekä selkeys. Papunet luo mahdollisuuden koululle kyseisten kuvien päivittämiseen, sillä kuviin voidaan tehdä mahdollisia lisäyksiä Papunetin kuvatyoikalua hyödyntäen.

Kuvat tulevat Carea-koulussa ylä- ja alakoulun oppilaiden käyttöön, joten käyttäjäryhmiä on monia erilaisia. Erityisluokanopettajat sekä oppilaat voivat kokeilla, mitkä kuvat sopivat kullekin oppilaalle. Esimerkiksi jonottamista kuvaavassa kohdassa henkilöhahmoiksi on valikoitunut useampi erilainen henkilö. Olemme huomioineet esimerkiksi pyörätuolia käyttävät yksilöt. Tässä taulustossa käytimme myös esimerkiksi tikkuhahmojen sijaan alla näkyviä henkilöhahmokuvia, sillä pidämme tärkeänä sitä, että tietyssä taulustossa käytetyt ihmishahmot ovat samantyyppisiä ja sopivat asiayhteyden värimaailmaan. Yleiset kuvat retkelle lähtemiseen -osiesta Carea-koulun erityisluokanopettajat sekä oppilaat voivat valita juuri heille sopivia kuvia, jos esimerkiksi valmiissa tauluissa olevat kuvat kaipaavat vaihtelevuutta niiden käytön yhteydessä eri yksilöiden kohdalla.

Retki kävelen metsään:

<p>pakata reppu</p> 	<p>pukea ulkovaatteet</p> 	<p>siirtyä jonoon</p> 	<p>mennä koulun pihalle</p>
<p>kävellä ulkona</p> 	<p>metsä</p> 	<p>kuunnella ohjeistus</p> 	<p>ulkopeli/tehtävä</p>
<p>evästauko</p> 	<p>pakata reppu</p> 	<p>kävellä ulkona</p> 	<p>palata koululle</p>

KUVA 8. Retkikuvat metsään

7 POHDINTA

Opinnäytetyötä toteuttaessa pääsimme laajentamaan osaamistamme kuvakommunikointimateriaalien valmistukseen liittyen. Materiaalin valmistus vahvistaa ammatillista osaamistamme puhevammaisten tulkkeina sekä kommunikaatio-ohjaajina tulevaisuuden työtämme ajatellen. Kummankin tekijän aikaisemmasta osaamisesta oli hyötyä tuotetun kuvamateriaalin suunnittelu- sekä tekovaiheessa. Kiinnostus erityisopettajan työtä kohtaan antoi mielekkään lähtökohdan työllemme sekä inspiroi työn eri vaiheissa. Tavoitteenamme oli tuottaa materiaaleja erityisopettajille helpottamaan kouluarjessa tapahtuvaa kommunikointia oppilaiden kanssa. Ajatuksena oli myös saada erityisopettajat kiinnostumaan materiaalien valmistuksesta tulevaisuuden työelämässä, jotta mahdollisiin ristiriitaitilanteisiin löytyisi jatkossa ratkaisuja myös kuvitetuista materiaaleista.

Työmme aikana päädyimme useaan otteeseen pohtimaan tarjolla olevien kuvatyökalujen saatavuutta. Monet saatavilla olevat kuvatyökalut tarjoavat tietyn mittaisen kokeilujakson, jonka jälkeen palvelu muuttuu maksulliseksi ja vaatii käyttäjältään lisenssin. Tämä vaatimus rajoittaa sekä hankaloittaa huomattavasti kuvitetun materiaalin luomista erityisopettajien työssä, jonka takia päädyimmekin tuottamaan osan materiaaleista ilmaisella Papunetin kuvatyökalulla. Tämän avulla takaamme materiaalien tulevan saatavuuden sekä jatkumon yhteistyöhokoulullemme. Ilmaisen kuvatyökalun kuvapankit eivät kuitenkaan sisällä riittävän monipuolisia kuvavaihtoehtoja kaikkiin tilanteisiin, joten työhön otimme mukaan Grid3 -työkalun.

Opinnäytetyön tavoite on täytetty, jos tuottamamme materiaalipaketti tulee käyttöön kouluarjessa niissä tilanteissa, jotka vaativat kommunikoinnin tueksi kuvitettua materiaalia. Valmistamamme kuvitettu materiaali vastaa työelämätaholta saatuja toiveita ja tarpeita, joten opinnäytetyömme tavoite on siltä osin toteutettu. Prosessin aikana saadun palautteen perusteella tekemämme materiaali myös vastasi odotuksia. Erityisopettajan työtä helpottamaan luotu materiaalipaketti auttaa opettajan ja oppilaan välisen vuorovaikutussuhteen kehittymistä ja mahdollistaa sujuvan kommunikoinnin, jotta kumpikin osapuoli tulee ymmärretyksi

tahollaan. Toivomme, että tulevaisuudessa kynnys kuvittaa koulumaailmassa käytössä olevia ohjeita ja sääntöjä olisi pienempi ja siihen mahdollisuuteen tartuttaisiin herkästi, jotta jokaisella oppilaalla olisi yhtäläiset kommunikoinnin välineet ja mahdollisuudet.

Kuvakokonaisuuksia tuottaessa pyrimme selvittämään mahdollisimman paljon taustatietoa eri lähteiden avulla etenkin kielen kehityksestä ja mahdollisista kielellisistä vaikeuksista, AAC-menetelmistä sekä toiminnanohjauksesta. Pyrimme arvioimaan sekä vertailemaan eri lähteitä ja valikoimaan opinnäytetyöhöme ne lähteet, jotka tukivat tuottamaamme materiaalia. Tarkoituksena oli luoda kattava tietoperusta, joka luo pohjan valmiille kuvamateriaalille ja sen käyttöönotolle. Lähteiden käytössä tulee kuitenkin olla kriittinen, sillä kuvakommunikoinnista on lähteitä rajallinen määrä saatavilla. Opinnäytetyömme kohderyhmänä oli työelämässä toimivat erityisopettajat. Kohderyhmään tutustuminen oli tärkeä osa työmme vaihetta. Meidän tuli olla tietoinen erityisopettajan työnkuvasta sekä koulutuksesta, jotta materiaalit voitiin kohdistaa juuri kyseiselle ammattikunnalle. Moniammatillisessa yhteistyössä tulee kuitenkin aina huomioida sensitiivisyys sekä toisen työnkuvan kunnioittaminen. Pyrimmekin kaikissa opinnäytetyön vaiheissa huomioimaan erityisopettajien työnkuvan kysymällä heidän ajatuksiansa sekä mielipiteitä ja huomioimalla ne kuvamateriaalin teossa.

Kuvia tuottaessa tulee myös aina huomioida yleinen aiheen sensitiivisyys etenkin kuvien valikoitumisen näkökulmasta. Kuvat tulevat useamman eri ikäisen oppilaan käyttöön ja pyrimme tarjoamaan kuvakokonaisuuksista erilaisia vaihtoehtoja. Yksilölliset erot myös taitotasoissa sekä kuvakommunikointiin suhtautumisessa voivat vaihdella. Pidimme myös tärkeänä kuvien erilaisuutta sekä vaihtoehtoisia käyttötapoja. Huomioimme kyseiset asiat luomalla kuvakokonaisuuksia, joita voidaan yhdistellä toisiinsa. Näin kuvista voidaan luoda eri käyttäjäryhmille sopivat ja kuvista voidaan valikoida käyttöön tarvittavat. Kuvien tarkoituksena ei ole heti ottaa kaikkea käyttöön, vaan tarvittaessa kuvakommunikointi voidaan aloittaa pienin askelin. Jatkoideana opinnäytetyölle voisi olla kuvittaa Carea-koululle lisää materiaalia, jos koululla ilmenee lisätarvetta. Opinnäytetyömme aiheita voisi laajentaa tutkimalla, miten kuvamateriaalien käyttö vaikuttaa lasten kielen kehitykseen. Papunetin tarjoamaa kuvapankkia voisi laajentaa, jotta se tarjoaisi

suuremman valikoiman, jossa tuotaisiin enemmän esille eri etnisiä taustoja, ihonvärejä ja sukupuolineutraalisuutta.

LÄHTEET

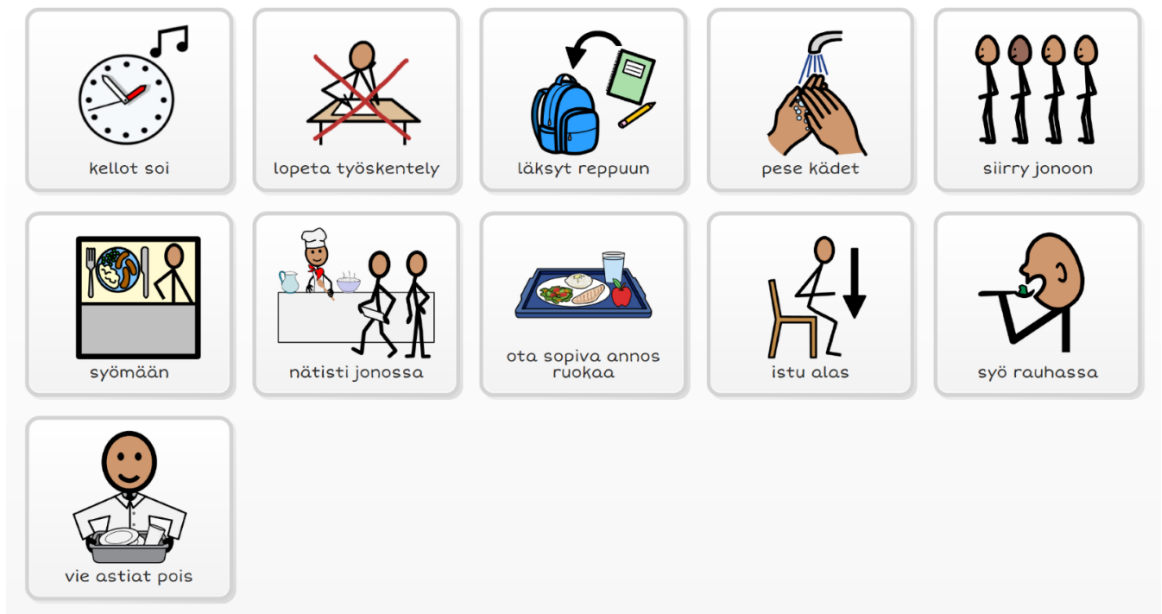
- Aivoliitto. (i.a.-a). *Kuvat arjen tukena*. Saatavilla 30.3.2023 <https://www.aivoliitto.fi/kommunikaatiokeskus/kehityksellinenkielihairio/vinkkeja-arkeen/kuvat/#4d2ba83b>
- Aivoliitto. (i.a.-b). *Kehityksellinen kielihäiriö lapsilla ja nuorilla*. Saatavilla 19.1.2024 <https://www.aivoliitto.fi/kehityksellinenkielihairio/tieto/#069f5738>
- Ala-Kihniä, P. (2012). *Kommunikaation tukeminen -opas. Haastavan käyttäytymisen ennaltaehkäisy ja vähentäminen*. Haaste-hankkeen julkaisuja 2/12. <https://haastemanuaali.autismiliitto.fi/wp-content/uploads/2013/04/Haaste-opas-osa-2-Kommunikaation-tukeminen.pdf>
- ASHA American Speech-Language-Hearing Association. (i.a.). *Augmentative and Alternative Communication (AAC)*. Saatavilla 6.11.2023 <https://www.asha.org/njc/aac/>
- Autismiliitto. (31.1.2023). *Toiminnanohjaus*. <https://autismiliitto.fi/toiminnanohjaus/>
- Beukelman, D., & Light, J. (2020). *Augmentative & Alternative Communication: Supporting Children and Adults with Complex Communication Needs*. (Fifth Edition). <https://brookespublishing.com/wp-content/uploads/2020/01/Beukelman-First-Proofs-Excerpt.pdf>
- Beukelman, D., & Light, J. (2020). *Augmentative & Alternative Communication: Supporting Children and Adults with Complex Communication Needs*. (Fifth Edition). Brookes Publishing.
- C.Millar, D., C.Light, J., & W.Schlosser, R. (2006). The Impact of Augmentative and Alternative Communication Intervention on the Speech Production of Individuals with Developmental Disabilities: A Research Review. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 49, 248 –249. <https://pubs.asha.org/doi/abs/10.1044/1092-4388%282006/021%29>

- Duodecim Terveyskirjasto. (5.10.2021). *Puheen ja kielen kehityksen vaikeudet lapsella*. <https://www.terveyskirjasto.fi/dlk00413>
- Elmeri-koulut. (i.a.). *Carea -koulu*. Saatavilla 6.11.2023 <https://elmerikoulut.fi/elmeri-koulut/carea-koulu/>
- Fast, M. & Kalela, E. (23.10.2006). *Viitottu puhe suomalaisessa kuulovammaisuutta ja erityispedagogiikkaa koskevassa kirjallisuudessa*. Kuulonhuoltoliitto ry. Saatavilla 31.10.2023 https://www.kuuloliitto.fi/wp-content/uploads/2017/03/viitottu_puhe_kirjallisuudessa.pdf
- Hirvonen, J., Niiranen-Linkama, P. & Saksio, M. (toim.). (2015). *Sosionomit asiakastyön kentillä*. Mikkelin ammattikorkeakoulu. <https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/97130/URNISBN9789515885111.pdf?sequence#page=44>
- Huuhtanen, K. (2019). Mitä kommunikointi on? Teoksessa K. Huuhtanen (toim.), *Puhetta tukevat ja korvaavat kommunikointimenetelmät Suomessa* (s. 12–25) Opikie.
- Kauppinen, H. (2016). *Oppimista tukeva vuorovaikutus ja sen fasilitointi* [Kandidaatintyö, Aalto-yliopisto]. https://mycourses.aalto.fi/pluginfile.php/909302/mod_resource/content/1/Kauppinen.pdf
- Kontu, E. (2006). Kommunikaatiosuhde – vuorovaikutuksen keskeinen elementti. Teoksessa E. Kontu, & E. Suhonen (toim.), *Erytispedagogiikka ja varhaislapsuus* (3. p., s. 109–115). Yliopistopaino kustannus.
- Kontu, E., & Pirttimaa, R. (2016). Opettaja ja vuorovaikutus. Teoksessa M. Takala (toim.), *Erytispedagogiikka ja kouluikä* (s. 111–116). Gaudeamus Helsinki University Press.
- Korpilahti, P., Arikka, H., & Wallden, T. (2014). Puheen- ja kielenkehityksen häiriöt. Teoksessa H. Pihko, L. Haataja & H. Rantala (toim.), *Lastenneurologia* (s. 56–57). Helsinki: Kustannus Oy Duodecim. https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/158795/Oma%20artikkeli_oikovedos.pdf?sequence=1
- Kunnari, S., & Savinainen-Makkonen, T. (2009). Puheen, kielen ja kommunikoinnin kehitys lapsuudessa. Teoksessa O. Aaltonen, R. Aulanko, A. Iivonen, A. Klippi & M. Vainio (toim.), *Puhuva ihminen-puhetieteen perusteet* (s. 114–121). Otava.

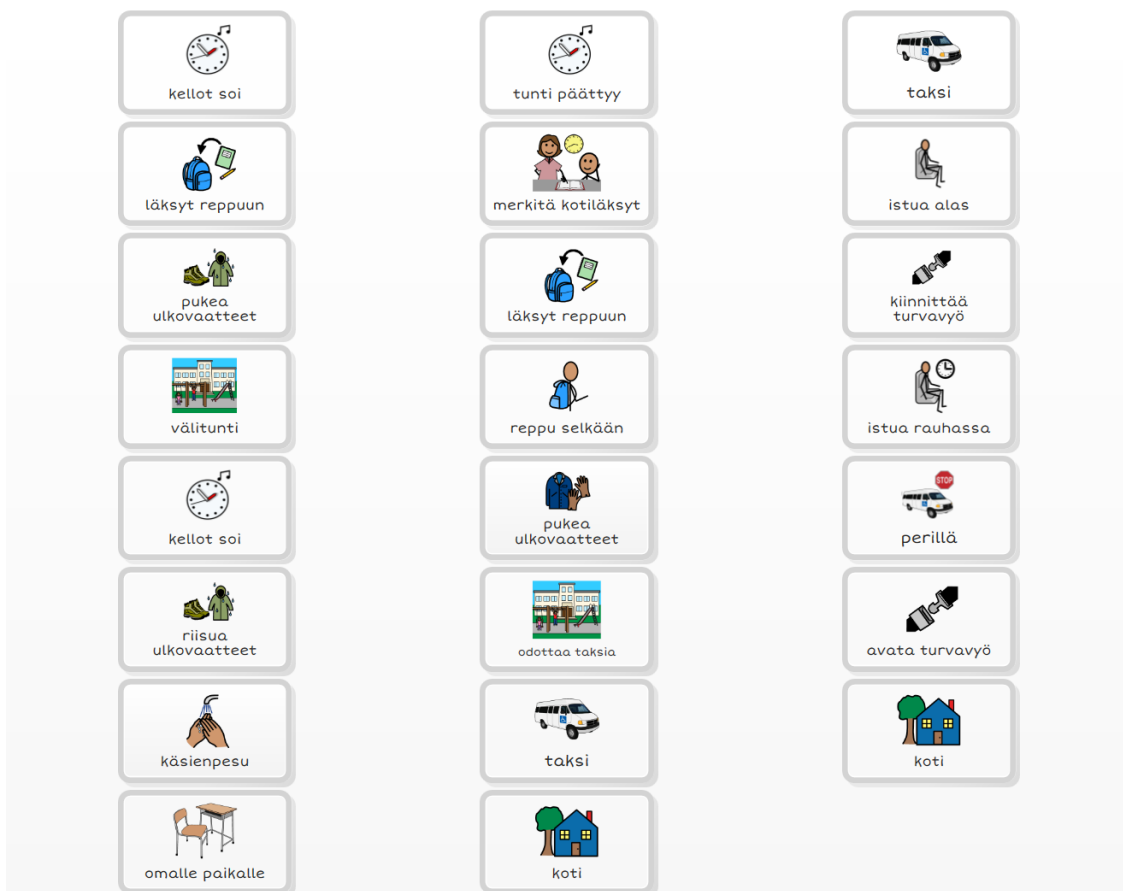
- Laatikainen, P. (2011). *Laaja-alainen erityisopetus alaluokilla*. PS-kustannus. Lapin yliopisto. (i.a.). *Eryityspedagogiikka*. Saatavilla 15.5.2023
<https://www.ulapland.fi/FI/Yksikot/Kasvatustieteiden-tiede-kunta/Opinnot/Sivuaineet/Eryityspedagogiikka>
- Launonen, K., & Korpijaakko-Huuhka, A. (2009). *Kommunikoinnin häiriöt: Syitä, ilmenemismuotoja ja kuntoutuksen perusteita*. (7.p., s. 109–114). Palmenia-sarja 12. Gaudeamus Helsinki University Press.
- Liisa, K. (2015.-a.). *Assessment and development of executive functions in school-age children*. [Väitöskirja, Helsingin yliopisto].
<https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/05222b03-8836-4d7e-900d-0016b5ede045/content>
- Liisa, K. (2015.-b.). *Assessment and development of executive functions in school-age children*. [Väitöskirja, Helsingin yliopisto].
<https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/05222b03-8836-4d7e-900d-0016b5ede045/content>
- Opetushallitus. (i.a.). *Toiminta-alueittain järjestettävä opetus*. Saatavilla 6.11.2023 <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/toiminta-alueittain-jarjestettava-opetus>
- Papunet. (14.4.2024). *Kuvapankki*. <https://papunet.net/kuvatyokalut/kuvapankki/>
- Pihlaja, P. (2022). Sosiaalis-emotionaalinen kehitys ja sen vaikeudet. Teoksessa P. Pihlaja, & R. Viitala (toim.), *Varhaiserityiskasvatus* (s. 161–205). (3. uud. p.). PS-kustannus.
- Pihlaja, P., & Viitala, R. (2022). Muuttuva ja kehittyvä varhaiskasvatus. Teoksessa P. Pihlaja, & R. Viitala (toim.), *Varhaiserityiskasvatus* (s. 19–54). (3. uud.p.). PS-kustannus.
- Puolakanaho, A. (2012). LUKIVA:lla lukijaksi. *Niilo Mäki -säätio*, 22(2), 54.
https://bulletin.nmi.fi/wp-content/uploads/2012/04/Bulletin-2_2012_Puolakanaho.pdf
- Takala, M. (2014). *Eryityspedagogiikka moninaisuus ja erityisyys*. [PowerPoint-diat]. <https://opas.peppi.utu.fi/fi/opintojakso/PEDA0053/90754?period=2022-2024>
- Takala, M., & Kontu, E. (2016). Luovat interventiot. Teoksessa M. Takala (toim.), *Eryityspedagogiikka ja kouluikä* (s. 92–107). Gaudeamus Helsinki University Press.

- Takala, M., Mäkinen, M., Eskola, S., Saarinen, M. ja Sutela, K. (2021). Mitä erityisopettajien koulutuksissa opetetaan? – Havaintoja yliopistojen ja ammatillisten opettajakorkeakoulujen opetussuunnitelmista. *Ammatti-kasvatuksen aikakauskirja* (s. 32–49). <https://journal.fi/akakk/article/view/109876/65015>
- Tuovinen, M., Määttä, S. & Aro, T. (2012). Kieli toiminnanohjauksen tukena. *Kielipolku. Puheen- ja kielenkehityksen erikoislehti*, 11(1), 6–8. https://www.subjectaid.fi/MediaBinaryLoader.axd?MediaArchive_FileID=8efb1087-77d5-4179-b980-917ff3ca1765
- Turun yliopisto. (i.a.). *Opinto-opas 2022–2024. Peda0053 Kielen ja kommunikation tukeminen, 4 op.* Saatavilla 17.5.2023 <https://opas.peppi.utu.fi/fi/opintojakso/PEDA0053/90754?perioid=2022-2024>
- Turun yliopisto. (i.a.). *Opinto-opas 2022–2024. Peda0053 Kielen ja kommunikation tukeminen, 4 op.* Saatavilla 3.1.2023 <https://opas.peppi.utu.fi/fi/opintojakso/PEDA0053/90754?perioid=2022-2024>
- USSAAC. (i.a.). AAC Devices. Saatavilla 31.10 <https://ussaac.org/aac-info/aac-devices/>
- Uusitalo-Malmivaara, L. (2009). Lukemisen vaikeuksien kuntoutus. Teoksessa O. Ikonen, & A. Krogerus (toim.), *Ainutkertainen oppija: Erilaisuuden ymmärtäminen ja kohtaaminen* (s. 116–125). PS-kustannus.
- Valteri. (i.a.). *Kielihäiriöinen lapsi*. Saatavilla 23.1.2024 <https://www.valteri.fi/kielihairioinen-lapsi/>
- Valvira. (i.a.). *Itsemääräämisoikeuden varmistaminen sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa*. Saatavilla 20.4.2024 <https://valvira.fi/sosiaali-ja-terveydenhuolto/itsemaaraamisoikeus>
- Vernerinet. (4.5.2022). *Itsemääräämisoikeus*. <https://www.verneri.net/yleis/itsemaaraamisoikeus>

LIITE 1. Siirtymäkuvat oppitunnilta ruokailuun

LIITE 2. Siirtymäkuvat oppitunnilta välitunnille ja kotiin lähteminen

LIITE 3. Toimintataulu oppitunnille

mitä/mikä?	minä	aloittaa	laittaa	kertoa	hyvä	huono	luokkahuone	pultetti	kiitos
kuka?	sinä	mennä	auttaa	vastata	vaikea	helppo	reppu	kirja	anteeksi
missä?	hän/se	pyytää apua	haluta	istua alas	tylsä	hauska	kynä	kumi	ennen
nyt	me	kirjoittaa	kuunnella	keskittyä	jännittyneet	innostunut	tietokone	iPad	jälkeen
kyllä	oppilas	opettaja	kirjoittaa	pyyhkiä	laskea	väsynyt	koe	apuväline	valmis
ei	ohjaaja	tulkki	lukea	katsoa	jutella	paperi	taulu	vessa	lopettaa

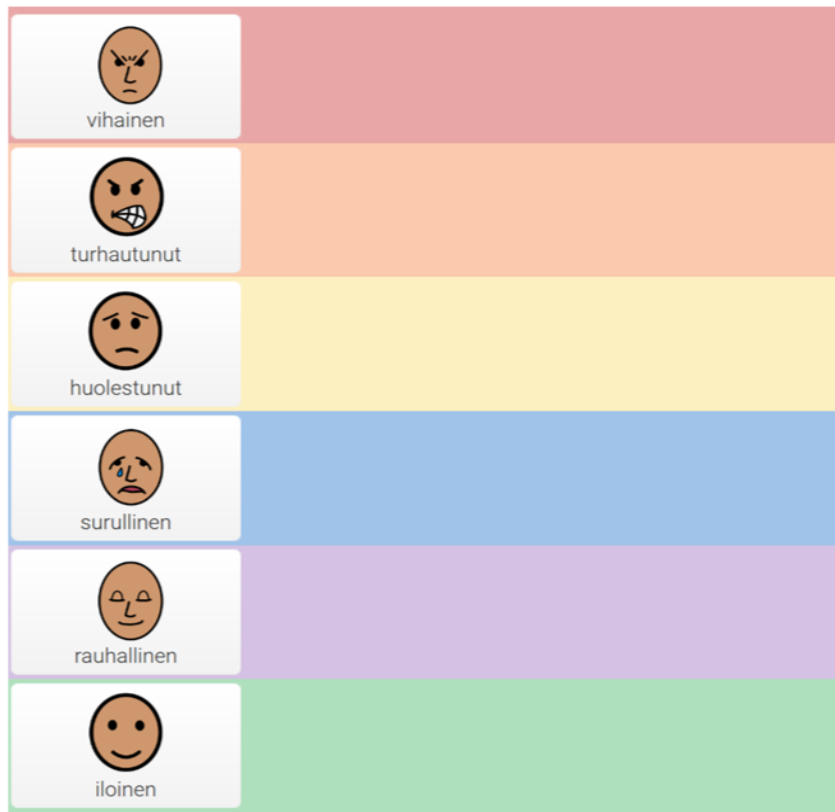
Koritehtävä vapaa hetki

LIITE 4. Toimintataulu ruokailuun

mitä/mikä	minä	olla/omistaa	ruokala	lautanen	hyvä	nälkäinen	lisää juotavaa	kiitos
missä/minne	sinä	haluta	oma vuoro	aterimet	huono	janoinen	lisää ruokaa	anteeksi
kuka	hän	voida	pestä kädet	juomalasi	salaatti	kuuma	tarvitsen apuvälineen	valmis
nyt	me	mennä/lähtää	syödä	servetti	leipä	kylmä	tarvitsen kansion	lopettaa
ennen	opettaja	istua	juoda	vesi	näkkileipä	suolainen	ei merkkiä	
sitten/jälkeen	oppilas	odottaa	hakea ruokaa	maito	hedelmä	makea	kyllä	
avustaja/ohjaaja	keittäjät	jonottaa	viedä astiat	pöytä	jälkiruoka	mausteinen	ei	

LIITE 5. Tunnemittari

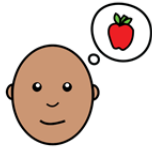

Tunnemittari:

LIITE 6. Tunnekuvat, tilanteet ja ratkaisut

Tunteet:

olla väsynyt 	paha mieli 	paha mieli 	nälkäinen
tehtävä on vaikea 	minua ei ymmärretä 	kova meteli 	en ymmärrä
stressaava tilanne 	hyvä mieli 		

kuvatyokalu.papunet.net

Tunnereaktiosta mahdollinen koitua tilanne:

potkaista toista 	potkaista toista 	haukkua toista 	haukkua toista
satuttaa itseään 	satuttaa itseään 	nipistää toista 	nipistää toista
purra 	rikkoa tavaroita 	lyödä toista 	lyödä toista

kuvatyokalu.papunet.net

Toimiminen tilanteen jälkeen:

<p>pyytää anteeksi</p> 	<p>pyytää anteeksi</p> 	<p>halata kaveria</p> 	<p>kertoa opettajalle</p>
<p>pyytää apua</p> 	<p>juoda vettä</p> 	<p>juoda vettä</p> 	<p>pyytää kuulosuojaimet</p>
<p>mennä luokan ulkopuolelle</p> 	<p>mennä luokan ulkopuolelle</p> 	<p>hengitellä</p> 	<p>hengitellä</p>

kuvatyokalu.papunet.net

<p>pitää tauko</p> 	<p>käydä ulkona</p> 	<p>käydä ulkona</p> 	<p></p>
--	---	--	---------

kuvatyokalu.papunet.net

LIITE 7. Retkikuvat

Retki kävellen metsään:

<p>pakata reppu</p> 	<p>pukea ulkovaatteet</p> 	<p>siirtyä jonoon</p> 	<p>mennä koulun pihalle</p>
<p>kävellä ulkona</p> 	<p>metsä</p> 	<p>kuunnella ohjeistus</p> 	<p>ulkopeli/tehtävä</p>
<p>evästäuko</p> 	<p>pakata reppu</p> 	<p>kävellä ulkona</p> 	<p>palata koululle</p>

kuvatyokalu.papunet.net

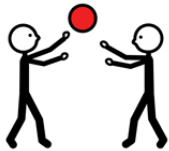

kuvatyokalu.papunet.net

Retki bussilla teatteriin:

<p>lähteä koulusta</p> 	<p>kävellä pysäkille</p> 	<p>odottaa bussia</p> 	<p>istua alas</p>
<p>tulla bussista ulos</p> 	<p>teatteri</p> 	<p>odottaa</p> 	<p>siirtyä teatterisaliin</p>
<p>katsoa näytelmä</p> 	<p>poistua</p> 	<p>odottaa bussia</p> 	<p>palata koululle</p>

kuvatyokalu.papunet.net

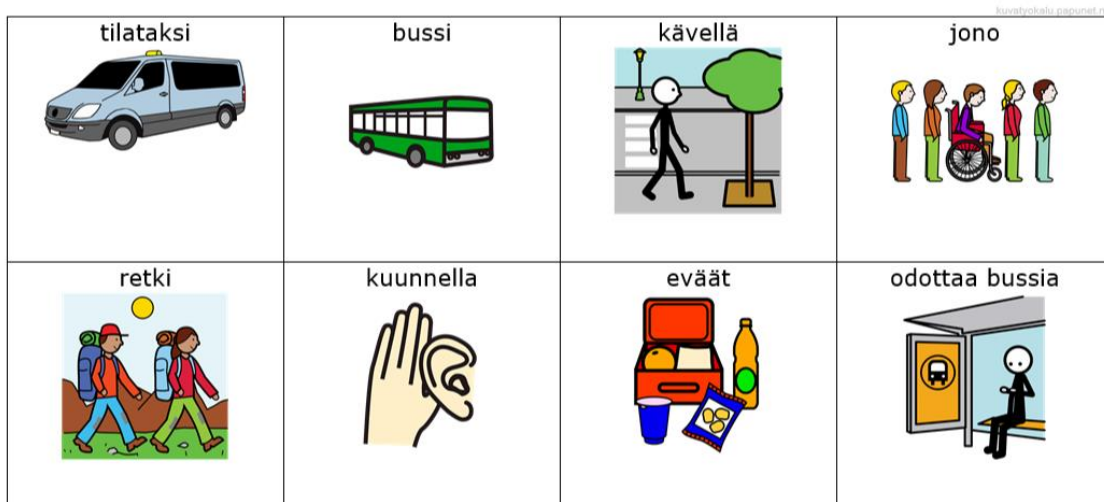
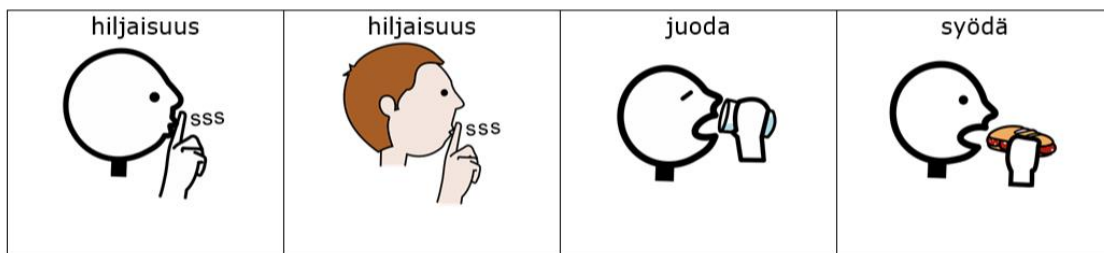
Yleiset kuvat retkelle lähtemiseen:

<p>pakata eväät</p> 	<p>kuunnella ohjeita</p> 	<p>pukea ulkovaatteet</p> 	<p>siirtyä jonoon</p>
<p>lähteä retkelle</p> 	<p>matkustaa bussilla</p> 	<p>olla ulkona</p> 	<p>syödä eväitä</p>
<p>pitää tauko</p> 	<p>pelata ulkona</p> 	<p>seurata opettajaa</p> 	<p>palata koululle</p>

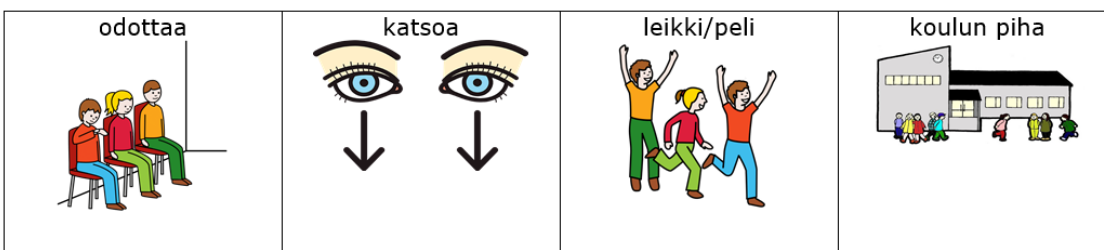
kuvatyokalu.papunet.net

<p>pukea ulkovaatteet</p> 	<p>pukea ulkovaatteet</p> 	<p>ryhmä</p> 	<p>tauko</p>
<p>riisua ulkovaatteet</p> 	<p>riisua kengät</p> 	<p>juosta</p> 	<p>juosta</p>

kuvatyokalu.papunet.net

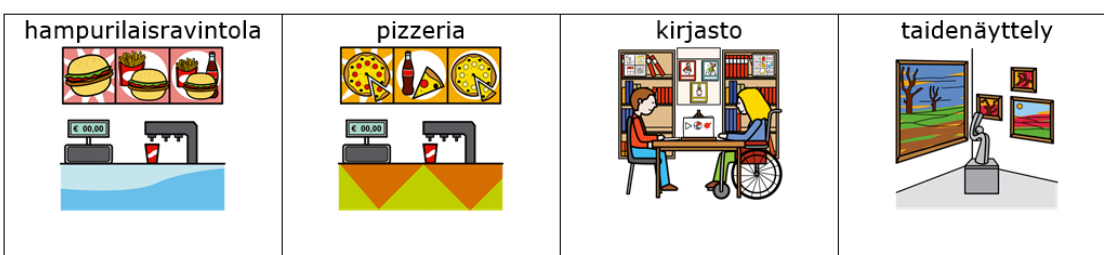

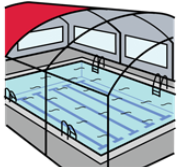

kuvatyokalu.papunet.net

Retkikohteita: (kuvat tarkoitettu yhdisteltäviksi aikaisempiin kuviin)

kuvatyokalu.papunet.net

<p>uimahalli</p> 	<p>metsä</p> 	<p>teatteri</p> 	<p>konsertti</p>
<p>puisto</p> 	<p>Kettumäki</p> 	<p>Kettumäki</p> 	<p>ruokakauppa</p>